

Eesti haridus- ja teadusstrateegia 2021–2035

Väärtuste ja vastutuse visioon

Väärtuste ja vastutuse ekspertrühm

Ekspertrühma juht: prof. Margit Sutrop

4. märts 2019

Koostaja: Margit Sutrop

Väärtuste ja vastutuse ekspertrühma koosseis

Juhtrühm:

Margit Sutrop	ekspertrühma juht, Tartu Ülikooli praktilise filosoofia professor, humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna dekaan, eetikakeskuse juhataja
Heli Mattisen	SA Archimedes Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuuri juhataja
Indrek Lillemägi	Emili Kooli direktor
Katrin Poom-Valickis	Tallinna Ülikooli õpetajahariduse professor
Margus Pedaste	Tartu Ülikooli haridustehnoloogia professor, Pedagogicum'i juhataja
Martin Ehala	Tartu Ülikooli emakeeleõpetuse professor
Martti Martinson	Noortepoliitika Keskuse juhatuse liige, noorsootöö lektor Melbourne'i Kunstide ja Hariduse Kolledžis Austraalias
Toivo Maimets	Tartu Ülikooli rakubioloogia professor, Molekulaar- ja rakubioloogia instituudi direktor, Eesti Teadusagentuuri Nõukogu liige
Toomas Kruusimägi	Tallinna Inglise Kolledži direktor, Koolijuhtide Liidu esimees
Triin Vihalemm	Tartu Ülikooli kommunikatsiooniuuringute professor
Äli Leijen	Tartu Ülikooli õpetajahariduse professor, Haridusteaduste instituudi juhataja, Eesti Noorte Teaduste Akadeemia asutaja

Eksperdid:

Ain Tõnisson	Tartu Tamme Gümnaasiumi direktor
Britt Järvet	Eesti Üliõpilaskondade Liidu juht
Ede Tamkivi	Eesti2.0 noorte uute tehnoloogiate suhtluse ja õpikeskkonna tegevjuht
EGge Kulbok-Lattik	peaministri nõunik, kultuurivaldkonna asjatundja, sotsiaalteadlane (Tallinna Ülikool)
Heleri Reinsalu	Riigikantselei strateegiabüroo nõunik
Ilona-Evelyn Rannala	Eesti Noorsootöötajate Kogu juhatuse esimees, Tallinna Ülikooli noorsootöö korralduse lektor
Irina Antonjuk	Haabersti Vene Gümnaasiumi direktor
Jaak Jõerüüt	kirjanik, poliitik
Jaak Nigul	Ettevõtja, Eesti Puidu- ja Metsatööstuse Liidu juhatuse esimees
Järvi Lipasti	hiu murde tutvustaja, Eesti-Soome suhete edendaja
Kaupo Reede	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi majandusarengu osakonna juhataja
Kristi Kiilu	Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia professor, Muusikapedagoogika instituudi juhataja
Marcus Ehasoo,	Eesti Õpilasesinduste Liidu esimees
Meelis Kond	Tallinna 21. kooli direktor

Parvel Pruunsild	ettevõtja
Reet Kost	SA Archimedes Noorteagentuuri juhataja
Rein Vaikmäe	Taltech emeriitprofessor, end. Teadusprorektor, Eesti Teaduste Akadeemia presidendi nõunik
Rein Veidemann	Tallinna Ülikooli emeriitprofessor, ERR nõukogu esimees
Reemo Voltri	Eesti Haridustöötajate Liidu juhatuse esimees
Roger Tibar	Eesti Noorteühenduste Liidu juhatuse esimees
Tiit Land	Tallinna Ülikooli rektor
Tiiu Kuurme	Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste dotsent
Tõnis Lukas	Tartu Kutsehariduskeskuse direktor, endine haridus- ja teadusminister
Ülle Talihärm	Kultuuriministeriumi kultuuriväärtuste osakonna nõunik

Tartu Ülikooli eetikakeskuse tööriühm: Halliki Harro-Loit, Mari-Liis Nummert, Mari-Liisa Parder, Õnne Allaje, Nelli Jung, Katrin Velbaum, Tiia Kõnnussaar, Nele Punnar, Helen Hirsnik, Kristi Lõuk, Triin Paaver, Marten Juurik, Heidy Meriste, Jaana Eigi, Kertu Rajando, Laura Lilles-Heinsar

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Väärtused hariduses ja hariduse väärtus	7
1.1. Eesti ühiskonna väärtused ja väärtusarendus	7
1.1.1. Mis on Eesti ühiseväärtused?	7
1.1.2. Mida väärtustavad Eesti inimesed sotsioloogiliste uuringute põhjal? Kus paikneb Eesti maailma väärtuskaardil?	7
1.1.3. Eesti ühiskonna väärtusarendus	8
1.2. Hariduse väärtus inimesele, kultuurile ja ühiskonnale	9
1.3. Väärtused hariduses: mida on seni saavutatud?	10
2. Eesti haridus 2035	14
2.1. Tuleviku väljakutsed ja tulevikuoskused	14
2.2. Tulevikuharidus 2035	17
3. Valdkondade praegune olukord ja väljakutsed	24
3.1. Teadus: praegune olukord ja väljakutsed	24
3.2. Haridus: praegune olukord ja väljakutsed	27
3.3. Kutseharidus: praegune olukord ja väljakutsed	31
3.4. Kõrgharidus: praegune olukord ja väljakutsed	34
3.5. Täienduskoolitus: praegune olukord ja väljakutsed	39
3.6. Noorsootöö: praegune olukord ja väljakutsed	43
3.7. Keel: praegune olukord ja väljakutsed	47
Lisa 1. Väärtusarendusega tegelevad haridusalgatused Eestis	50

Sissejuhatus

Haridusvisiooni eesmärk on luua seostatud ja mõtestatud alus haridus-, teadus-, keele- ja noortepoliitika strateegiatele, mis on kutsutud lähematel aastakümnetel toetama ja edendama Eesti inimeste heaolu, ühiskonna sidusust, kultuuri jätkusuutlikkust ning Eesti riigi ja rahva vaimset ja majanduslikku õitsengut.

Visiooni koostamisel on arvesse võetud nii praegust olukorda kui ka tulevikus ees seisvaid väljakutseid. Kuna eesmärk on mitte ainult uute oludega kohaneda, vaid ümbritsevat keskkonda ka kujundada, küsigem, millist maailma me oma lastele ja lastelastele tahame. Mida me saame ette võtta, et see maailm oleks võimalikult ideaalilähedane? Millised on need ühised väärtused, mille alusel tulevikku kujundada ja otsuseid langetada?

Ühiseväärtustest on räägitud ka varasemate strateegiate puhul. Eesti ühiskonna üks probleeme on erinevus *deklareeritud* ja *tegelike* väärtuste vahel, st selle vahel, mida on varasemates strateegiates ja teistes poliitikadokumentides eesmärgina esitatud, ning selle vahel, kuidas ühiskonnas on tegelikult toimetatud ja mida saavutatud. Võime ka küsida, kuivõrd kaitseb ja edendab riik oma poliitika kaudu neid väärtusi, millest on juttu põhiseaduses, nt eesti keelt ja kultuuri, sh teadust. Kuidas meie haridus-, teadus-, keele- ja noorsootöö poliitika saaks kaasa aidata väärtuslõhede ületamisele ning kokkulepitud väärtuste järgimisele?

Visiooni eesmärk on nii iga üksikisiku kui ka kogu ühiskonna heaolu mõtestatud edendamine haridussüsteemi ja elukestva õppe kaudu. Töörühm on healust rääkides aluseks võtnud lõimitud, st objektiivset ja subjektiivset ühendava lähenemise: heaolu jaoks on tarvilik, et oleksime subjektiivselt haaratud objektiivselt headest asjadest, mis on väärtuseliselt laetud ehk mida tajutakse väärtuslikuna.

Ühiskonna koos püsimise ja koos toimimise alus on indiviidide jagatud arusaam rahuldust pakkuvast elust ja kollektiivne identiteet, mis põhineb ühistel väärtustel. Üldiselt aktsepteeritud väärtustest kujuneb ühiskonnas normide, seaduste ja sanktsioonide süsteem, mis omakorda kujundab seda, mida hinnatakse. Ühiskonna heaolu ja demokraatliku õigusriigi püsimiseks on oluline toetada refleksiooni ühiste väärtuste üle ning tegelda süsteemselt ühiskonna väärtusarendusega.

Inimesel on palju identiteete ja nende identiteetide alus on väärtused. Küsigem, mis on need üldinimlikud, rahvuslikud ja euroopalikud ühiseväärtused, mis moodustavad aluse meie erinevatele identiteetidele nii inimeste, oma rahvuse esindajate, Eesti riigi kodanike kui ka eurooplastena. Millised on meie ees seisvad valikuvõimalused ning vastutus nende väärtuste hoidmise ja kestmise eest?

Väärtuspõhine toimimine iseloomustab terviklikku inimest. Oma tegude tagajärgede mõistmine ja nende eest vastutuse võtmine annab tunnistust vastutustundlikust inimesest. Kõige tõhusam ja süsteemsem viis tegelda väärtuskasvatuse ja väärtusarendusega on teha seda haridussüsteemi kaudu, toetades uue põlvkonna kasvatamist ja juurutades seeläbi muutusi kogu ühiskonnas. Sestap keskendub visioonidokument just haridusele, püüdes samas hõlmata ka teaduse-, keele- ja noortepoliitika valdkondi.

Hariduse kaudu toimuva väärtuskasvatuse eesmärk on saada aru väärtuste sisust ning õppida oma tegevust ja valikuid mõtestama väärtustest lähtuvalt. Siinses dokumendis räägime väärtustest kui asjadest või seisunditest, mida inimesed igatsevad ja hindavad.

Väärtustest kõneldes on oluline teadvustada, et väärtused võivad omavahel konflikti sattuda. Sellisel juhul tuleb otsustada, milline väärtus on tähtsam. Valiku alus on arusaam õnnest või heaolust, mille poole nii inividid kui ka ühiskond tervikuna püüdleavad. Ühiskonnaliikmetena tuleb meil valikuid tehes mõelda ka teiste heaolule ja ühisele hüvele. Siit ka vastutuse võtmise olulisus – üksikisiku vabadus ei ole absoluutne. Indiviidi vabadus ulatub vaid nii kaugele, kuni see ei hakka piirama teiste samasuguste indiviidide vabadust. Seetõttu on tarvis panna senisest rohkem rõhku inimese autonoomia, agentsuse ja koostöövõimekuse kasvatamisele. Samuti on vaja arutleda, kuidas saavutada olukord, et riigi tegevused lähtuksid just neist väärtustest, milles ühiskond on suures osas kokku leppinud.

Järgnevas kirjeldame Eesti ühiskonna väärtuste ja väärtusarenduse olukorda (ptk 1) ning pakume välja, milliste sihtideni võiksime jõuda aastaks 2035 (ptk 2). Seejärel kaardistame haridus-, noorsootöö-, teadus- ja keelevaldkonna praegust võimekust aidata kaasa ühtse väärtusruumi kujunemisele ning pakume välja soovitusel väljakutsete lahendamiseks (ptk 3).

1. Väärtused hariduses ja hariduse väärtus

1.1. Eesti ühiskonna väärtused ja väärtusarendus

1.1.1. Mis on Eesti ühisväärtused?

Eesti Vabariigi põhiseaduses, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis ja Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud põhimõtete kohaselt tugineb Eesti ühiskond humanistlikele väärtustele. Põhikooli riiklikus õppekavas on ühiskonna alusväärtustena nimetatud **üldinimlikke väärtusi** (nt ausus, hoolivus, aukartus elu ees, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja **ühiskondlikke väärtusi** (nt vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus).

Humanistlikele väärtustele orienteeritud haridussüsteem toetab ühiskonna ja looduskeskkonna kestlikku arengut ning inimeste heaolu. Väärtuste, sh eneseväljenduslike väärtuste omaksvõtmisel on suur roll nii kodul, koolil kui ka koolivälisel haridusel – spordi, kunstide ja kultuuri huviharidusel ning noorsootööl, mis kõik kokku aitavad noorel inimesel mõista iseennast, kasutada oma andeid ühiskonna heaks ning suhtuda austusega kaasinimestesse ja ümbritsevasse keskkonda.

1.1.2. Mida väärtustavad Eesti inimesed sotsioloogiliste uuringute põhjal? Kus paikneb Eesti maailma väärtuskaardil?

Tuginedes *World Values Survey* meetodika autoritele¹, saab öelda, et Eestit ühendab Põhja- ja Lääne-Euroopa väärtusruumiga ilmalik-ratsionaalsetest käitumisprintsipiidest lähtumine. See tõkestab tugevalt hierarhilisel autoriteedil põhinevate ideoloogiate massilist omaksvõttu. Eesti eristub aga Põhja- ja Lääne-Euroopa väärtusruumis teistest riikidest ellujäämisväärtuste-eneseväljenduslike väärtuste skaalal ning **kuulub endiselt ellujäämisväärtustest juhinduvate riikide sekka**.

Eneseväljenduslike väärtuste areng sõltub sotsiaal-majanduslikest tingimustest. Eesti ühiskonnaliikmete mure füüsilise, vaimse, sotsiaalse ja materiaalse turvalisuse pärast on uuringute põhjal nii suur, et pärsib sotsiaalset usalduslikkust, üksikisiku või sotsiaalsete rühmade eneseväljendusvabaduste mõistmise ja austamise võimekust. Ellujäämisväärtuste valitsemine omakorda pärsib majanduslikku ja sotsiaalset innovatsiooni, ettevõtlikkuse ning tugeva kodanikuühiskonna arengut.

Seega peaks hariduse eri vormides toimuv väärtuskasvatus kujundama ühelt poolt norme, mis toetavad üksikisiku autonoomiat ja valikuvabadusi, ning teisalt usalduslikke suhteid ühiskonnas.

Maailma väärtuste kaardi kontekstis tähendab see, et noorema põlvkonna käitumisprintsipi ja arusaamu tuleks suunata eneseväljenduslike väärtuste suunas. Ettevõtliku eluhoiakuga inimeste

¹ Inglehart, R. F., Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge University Press. ISBN 978-1-139-45988-4.

Inglehart, R. F., Welzel, C. (2010). "Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy." *Perspectives on Politics*, 8(2): 551-567.

hulk kasvatab majandust, see aga omakorda aitab kaasa eneseväljenduslike väärtuste laiemale omaksvõtmisele ühiskonnas.

Suurimad väärtuserisused Eesti ühiskonnas on eri vanuse- ja rahvusrühmade vahel^{2 3}. Eri vanuserühmi (15–29-aastased ja 30–54-aastased, kelle hulka kuulub suur osa praegustest lapsevanematest ja õpetajatest) **ühendab subkultuuriline-eneseteostuslik mõttemuster**, isiksusliku ja sotsiaalse eneseteostuse ja harmoonia väärtustamine (õnn, sisemine harmoonia, ausus, tarkus, vabadus, tõeline sõprus, tugev perekond, eneseaustus, eneseteostus) ning nn elustiililised identiteedid, mis seovad inimesi sarnaste huvide, elustiili, maitse-eelistuste ja mälestuste alusel⁴. See mõttemuster on omane hilismodernsele ühiskonnatüübile ja sellest lähtuv väärtuskasvatus toetab kaudselt inimeste vastutustunnet oma tervise eest, kodanikuaktiivsust, sotsiaalset usaldust ja ettevõtlikkust.

Nimetatud vanuserühmi **eristab individualistlik eduorientatsioon**⁵: nooremad väärtustavad Eesti keskmisest enam võimu, jõukust, tehnika arengut, huvitavat ja mugavat-meeldivat elu ning samal ajal on nende põlvkondlik ja poliitilis-territoriaalne identiteet ning solidaarsustunne kesk- ja vanemaelistega võrreldes nõrk.

1.1.3. Eesti ühiskonna väärtusarendus

Haridussüsteemis ja ühiskonnas väärtushoiakuid edendades on oluline hoida silme ees **eesmärki**: sidusat, turvalist, rahumeelset, looduskeskkonda hoidvat, ettevõtlikku ja arenevat Eestit, mis hoiab ja edendab esivanemate keele- ja kultuuripärandit, kuid vaatab julgelt ka tulevikku.

Pluralistlikus ühiskonnas võivad objektiivselt olulised väärtused omavahel konflikti sattuda. Seetõttu peavad kogu ühiskonda puudutavad valikud olema läbi räägitud ja hästi põhjendatud.

Ressursside jaotamisel on vaja leida tasakaal avaliku huvi ja mitmesuguste erahuvidel vahel ning võtta arvesse erinevaid kaalutlusi (mõned näited: majanduslik kasu, elukeskkond, tervis, elu kvaliteet, turvalisus, õiglus, efektiivsus, loodus- ja kultuuripärandi säilitamine jpm). Eesmärgiks peaksid olema lahendused, mis ei sunniks ühtki olulist väärtust ohverdama.

Seetõttu on ühiskonna heaolu ja demokraatliku õigusriigi püsimiseks oluline toetada dialoogi ja refleksiooni ühiste väärtuste üle ning edendada kriitilist mõtlemist ja vastustundlikku suhtumist ühiskonda. See tähendab eetikat ja väärtusi käsitleva info tutvustamist ning väärtusarendusega tegelemist haridussüsteemi kõigil tasanditel.

Kokkulepitud väärtuste järgi elamine ei pruugi olla enesestmõistetav, vaid vajab samuti ühiskonna refleksiooni ja toetust. Just haridussüsteemis kujundatakse väärtuste üle reflekteerimise ja arutlemise oskusi ning kriitilist mõtlemist. Väärtushoiakud omandatakse koolielus igapäevaste valikute kaudu: see tähendab näiteks kokkulepitud väärtustele vastavat koolikultuuri ja juhtimist, õppemeetodeid, õppijate ja õpetajate tagasisidestamist ning

² Vihalemm, T., Kalmus, V. (2009). Cultural Differentiation of the Russian Minority. *Journal of Baltic Studies*, 40 (1), 95–119.

³ Kalmus, V., Vihalemm, T. (2017). Väärtused ja identiteedid. Vihalemm, P., Lauristin, M., Kalmus, V., Vihalemm, T. (Toim.). Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused (111–138). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

⁴ Kalmus, V., Vihalemm, T. (2017). Väärtused ja identiteedid. Vihalemm, P., Lauristin, M., Kalmus, V., Vihalemm, T. (Toim.). Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused (111–138). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

⁵ Kalmus, V., Vihalemm, T. (2017). Väärtused ja identiteedid. Vihalemm, P., Lauristin, M., Kalmus, V., Vihalemm, T. (Toim.). Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002–2014 tulemused (111–138). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

hindamist, üksteise toetamist ja hoolivust, koolielu ja õppimist toetavat keskkonda, reegleid ja kokkuleppeid, konfliktilahendusoskusi, traditsioonide hoidmist jpm.

Nüüdisaegne maailm muutub kiirenevas tempos ning määramatuse kasvades suurenevad ebakindlus, võõrandumine, pinged ja vaimse tervise häired. Üksikindiviidi tasandil aitavad selge väärtusorientatsioon, eneserefleksioonivõime ja enesejuhtimisoskused muutustega toime tulla, võtta vastutust oma valikute eest ja elada rahuldust pakkuvat elu: saavutada oma arengupotentsiaal ja ennast ametialaselt teostada, luua perekond ja kasvatada lapsi, hoida sidemeid kaasinimestega ning kaasa rääkida kogukonnas ja ühiskonnas.

1.2. Hariduse väärtus inimesele, kultuurile ja ühiskonnale

2010. aasta jaanuaris jõuti elukestva õppe strateegia (EÕS) 2020 juhtkomisjonis kokkuleppele, et Eesti hariduselu uuenemiseks on vaja mõista hariduse eesmärke senisest avaramalt. Dokumendis „Eesti hariduse viis väljakutset“⁶ rõhutati, et haridus kujundab ja kannab edasi neid väärtushoiakuid, mis on isikliku õnneliku elu kui kultuuri kestlikkuse ja ühiskonna koostöömise aluseks, ning aitab samas ühiskonna inimvara arendades kaasa riigi majanduse arengule. Haridusel on nii isiksuslik, kultuuriline kui ka ühiskondlik väärtus.

Hariduse isiksuslik väärtus ilmneb selles, et hariduse kaudu avalduvad ja avastatakse õppija võimed, kujunevad inimese identiteet ja oskused ühiskonna väljakutsetega toime tulla ning tema eneseanalüüsi ja eesmärgiseadet toetatakse kogu elukestva õppimise käigus.⁷ Haridus annab indiviidile käesoleval ajal hädatarvilikud kriitilise mõtlemise ja mõtestatud infotarbimise oskused. Veelgi laiemalt, indiviidist kujuneb hariduse mõjul moraalisubjekt, kes suudab ennast näha suuremate tervikute osana ja neid tervikuid ka mõjutada, kes kogeb vastutust enama eest kui vaid tema isiklik elu.

Hariduse kultuuriline väärtus ilmneb põlvest põlve kanduvate märkide süsteemi ning nende kaudu talletatud uskumuste, väärtuste ja traditsioonide ning tekstide loomise, lugemise ja tõlgendamisoskuse omandamises. Hariduse kaudu kestab kultuur, sest õppijad suhestuvad mineviku, oleviku ja tulevikuga. Hariduse kaudu omandatakse ka oskused mõista teiste kultuuride tekste ja märke, mis on kultuuridevahelise dialoogi aluseks.⁸

Hariduse väärtus ühiskonnale ilmneb selles, et haridus on intellektuaalse ja sotsiaalse kapitali allikas. Hariduse abil suureneb ühiskonna sidusus, paindlikkus, refleksiivsus, loovus ja uuenemisevõime, mis kasvatab ühiskonna valmisolekut muutustega toime tulla ning muutuva tehnoloogilise, majandusliku ja ökoloogilise keskkonna tingimustes kiiresti ja ennetavalt tegutseda.⁹ Hariduse kaudu luuakse ja taasluuakse ühist väärtusruumi ja jagatud tähendusi. Haridus annab vahendid kriitiliseks analüüsiks, mis omakorda toetab ühiskonna arengut.

Haridusstrateegia 2012–2020 seadis fookusse õppija individuaalse ja sotsiaalse arengu, kriitilise mõtlemise, loovuse ja ettevõtlikkuse kujundamise, mis eeldab koostöö väärtustamist kõikidel

⁶ Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrateegia 2012–2020 taustamaterjal. <https://www.haridusfoorum.ee/images/stories/haridusstrateegia/eesti-haridusstrateegia-2012-2020-taustamaterjal.pdf>

⁷ Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrateegia 2012–2020 taustamaterjal. <https://www.haridusfoorum.ee/images/stories/haridusstrateegia/eesti-haridusstrateegia-2012-2020-taustamaterjal.pdf>

⁸ Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrateegia 2012–2020 taustamaterjal. <https://www.haridusfoorum.ee/images/stories/haridusstrateegia/eesti-haridusstrateegia-2012-2020-taustamaterjal.pdf>

⁹ Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrateegia 2012–2020 taustamaterjal. <https://www.haridusfoorum.ee/images/stories/haridusstrateegia/eesti-haridusstrateegia-2012-2020-taustamaterjal.pdf>

tasanditel. Õpetajat nähakse strateegia kohaselt õpiprotsessis juhendaja ja toetajana. Koolis tunnustatakse õppijate erinevusi ja väärtustatakse erinevaid andekuse tüüpe (nt kunstilist, praktilist, sotsiaalset, emotsionaalset-empaatilist andekust), mitmesuguseid mõtlemislaade (nt kujundlik mõtlemine). Õppe sisu kõrval väärtustatakse sotsiaalsete oskuste, sh kommunikatiivsete ja koostööoskuste arengut, võimet vaadelda oma tegevusi ja näha nende tagajärgi, seada eesmärgi, luua ja säilitada sõprussuhteid, hinnata oma õnne ja ebaõnne mõjutavaid tegureid, ületada ahastust ja masendust. Õpetaja ja õppija on selles protsessis partnerid, kelle koostöösuhete põhineb vastastikusel usaldusel.¹⁰

Paraku ei ole me strateegias seatud eesmärkidele palju lähemale jõudnud. Seetõttu tuleb uut strateegiat koostades esmalt küsida, **kuidas** toetada õppija autonoomsuse ja enesejuhtimise arengut. See saab toimuda eri osapoolte: kooli, noorsootöökeskuste, huvikoolide ja kodu koostöös. Haridusprotsessis on igal osalisel oma kohustused ja vastutus. Vastutus on nii õpilasel, õpetajal kui ka lapsevanemal, aga ka koolijuhil, koolipidajal, tugispetsialistidel, õppejõududel, teadlastel, ministritel, riigikogulastel ja haridusametnikel. Muutused haridusmaastikul saavad toimuda vaid siis, kui strateegiates kindlaks määrata ja kokku leppida kõigi osaliste vastutusala.

1.3. Väärtused hariduses: mida on seni saavutatud?

Väärtuste teema senine fookus on olnud peamiselt üldhariduskoolidel (alg- ja põhikoolid, gümnaasiumid, kutsekoolid, aga ka lasteaiad)¹¹. 2011. aastal vastu võetud **põhikooli¹² ja gümnaasiumi¹³ riiklikes õppekavades on kokku lepitud hariduse sihiseades**, mille kohaselt kool valmistab inimest ette mitte ainult järgmiseks haridusastmeks ja tööeluks, vaid õnnelikuks eluks ning laiemalt eneseteostuseks kolmes rollis: tööelus, avalikus/ühiskondlikus elus ja isiklikus elus. Samuti tuginevad riiklikud õppekavad väärtustele. Lisaks rõhutamisele, et põhikoolil ja gümnaasiumil on nii hariv kui ka kasvatav ülesanne, on õppekavas esitatud kokkulepitud väärtused¹⁴ ning väärtused ja kõlblus on esile tõstetud õppekava läbiva teemana¹⁵, millega tegelevad koostöös kõik õpetajad.

¹⁰ Eesti elukestva õppe strateegia 2020. <https://www.hm.ee/et/elukestva-õppe-strateegia-2020>

¹¹ Haridus- ja teadusministeeriumi riiklik programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009–2013“ ning selle jätkuprogramm 2015–2020.

¹² **Põhikooli** ülesannet defineeritakse riiklikus õppekavas selliselt:

„Põhikoolil on nii hariv kui ka kasvatav ülesanne. Kool aitab kaasa õpilaste kasvamisele loovateks, mitmekülgeteks isiksusteks, kes suudavad ennast täisväärtuslikult teostada erinevates rollides: perekonnas, tööl ja avalikus elus. /.../

Põhikool toetab põhiliste väärtushoiakute kujunemist. Õpilane mõistab oma tegude aluseks olevaid väärtushinnanguid ja tunneb vastutust tegude tagajärgede eest. Põhikoolis luuakse alus enesemääratlemisele eneseteadliku isiksusena, perekonna, rahvuse ja ühiskonna liikmena, kes suhtub sallivalt ja avatult maailma ja inimeste mitmekesisusse.“

¹³ **Gümnaasiumi** riiklikus õppekavas rõhutatakse, et gümnaasium jätkab põhikoolis toimunud väärtuskasvatust, kujundades eelkõige väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks.

„Gümnaasiumil on nii hariv kui ka kasvatav ülesanne. Gümnaasiumi ülesanne on noore ettevalmistamine toimimiseks loova, mitmekülge, sotsiaalselt küpse, usaldusväärse ning oma eesmärgi teadvustava ja saavutada oskava isiksusena erinevates eluvaldkondades: partnerina isiklikus elus, oma kultuuri kandja ja edendajana, tööturul erinevates ametites ja rollides ning oma ühiskonna ja looduskeskkonna jätkusuutlikkuse eest vastutava kodanikuna.

Gümnaasiumis on õpetuse ja kasvatuse põhitaotlus, et õpilased leiaksid endale huvi- ja võimete kohase tegevusvaldkonna, millega siduda oma edasine haridustee. Gümnaasiumi ülesanne on luua tingimused, et õpilased omandaksid teadmised, oskused ja väärtushoiakud, mis võimaldavad jätkata tõrgeteta õpiteed kõrgekoolis või gümnaasiumijärgses kutseõppes.“

¹⁴ Õppekava alusväärtused on gümnaasiumi- ja põhikooli õppekavas samad. Alusväärtustena peetakse silmas:

* **üldinimlikke väärtusi** (ausus, hoolivus, aukartus elu ees, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu),

* **ühiskondlikke väärtusi** (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiglikkus).

¹⁵ **Riikliku õppekava läbiva teema „Väärtused ja kõlblus“** järgi taotletakse õpilase kujunemist kõlbeliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

VÄÄRTUSKASVATUS PRAEGUSES KOOLIS

Erinevate haridusalgatuste hulk (enam kui poolsada, nimekiri on lisas 1), mis keskenduvad ühe või mitme väärtuse edendamisele, viitab üha enam juurduvale arusaamale, et haridus tähendab mitte ainult teadmiste andmist, vaid ka lapse ja noore inimese kasvatamist. Järjest enam mõistetakse, et väärtuskasvatus aitab õppijatel teadvustada oma väärtusi ja kujundada selliseid käitumiskalduvusi (võruse), mis võimaldavad elada õnnelikku isiklikku elu ja sidusat kooselu ühiskonnas.

Senised tegevused üldhariduskoolide suunal on näidanud, et head tulemust annab väärtusalane refleksioon¹⁶ ning hea kooli ja hea lasteaia mudeli aspektidel põhinev eneseanalüüs¹⁷. Haridusasutused on eneseanalüüsi koostamisel saanud toetust ja tagasisidet nn kriitilistelt sõpradelt¹⁸ ja väärtuskasvatuse kooli ekspertidelt. Tegevus on aidanud edendada haridusasutuste analüüsioskust ning teha nähtavaks ja tunnustada häid väärtuskasvatuslikke praktikaid. On oluline, et ka omavalitsused ja koolipidajad toetaksid ja tunnustaksid oma haridusasutuste väärtusalast tegevust ning pakuksid konstruktiivset tagasisidet¹⁹.

Väärtuskasvatuse võtmeisikud on õpetajad²⁰, kellest sõltub õppijate väärtushoiakute (aususe, hoolivuse, loovuse, ettevõtlikkuse, sallivuse jne) kujunemine. Õpetaja kasvatab oma eeskujuga, oma suhtumisega õppijasse. Mõju on sellel, mida ta õpetab, milliseid õppemeetodeid kasutab, kuidas ta hindab, kuidas õppijate käitumist tagasisidestab (mis moodi kiidab ja karistab) ning kuidas õppijatega suhtleb. Kuna kõik, mida õpetaja teeb, on väärtustest laetud, on õpetaja valik tegelikult vaid selles, kas tegeleda väärtuskasvatusega teadlikult või teadvustamatult.

Õpetaja tegevust mõjutab aga ka koolikultuur laiemalt ning selle eest vastutab koolijuht. Väga suurt rolli mängivad väärtuskasvatuses tugispetsialistid (psühholoog, sotsiaalpedagoog, eripedagoog, huvijuht) ja noorsootöötajad, kelle heast koostööst õpetajate, juhtkonna, lapsevanemate ja üksteisega sõltub õppija tervikliku arengu toetamine.

VÄÄRTUSPÕHISELE ÕPPELE ÜLEMINEKU JÄRGMISED SAMMUD

Riikliku õppekava läbiva teema „Väärtused ja kõlblus“ järgi taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

Õpilast suunatakse:

Õpilast suunatakse: (1) Tunnustama väärtusi, kõlblisi norme ja viisakusreegleid; (2) Analüüsima süstemaatiliselt kõlblisi norme ja väärtusi; (3) Arutlema üldtunnustatud eetiliste printsiipide üle ja neid omaks võtma; (4) Juhinduma oma käitumises neist põhimõtetest ning hindama iseenda ja kaasinimeste käitumist nende alusel; (5) Osalema kollektiivi eetikakoodeksi ja käitumisreeglite väljatöötamises ning neid järgima; (6) Reflekteerima nii iseenda kui ka kaasinimeste käitumispõhimõtete üle, kasutades kõlbliste konfliktide lahendamise ning vastutustundlike valikute tegemise oskusi.

¹⁶ Vt lähemalt www.eetika.ee

¹⁷ Tartu Ülikooli eetikakeskuse hea kooli mudel: <https://www.eetika.ee/et/hea-kool-lasteaed/hea-kooli-mudel>

¹⁸ Kriitiline sõber on väline ekspert, kes aitab haridusasutusel märgata oma tugevusi ja toetab nõrkustega toimetulekul. <https://www.eetika.ee/et/hea-kool-lasteaed/kriitiline-sober>

¹⁹ Hea näide on siin Tartu linna koostööprojekt „Hea haridus heade mõtete linnas“.

²⁰ Meetoditest toetab õpetajate refleksioonioskust Tartu Ülikooli eetikakeskuse poolt välja töötatud õpetajatele suunatud „Väärtuste mäng“, õpilaste puhul aga mäng „Väärtuste avastajad“, mis mõlemad suunavad tähelepanu igapäevaelus ette tulevatele dilemmadele.

- 1) tunnustama väärtusi, kõlbelisi norme ja viisakusreegleid;
- 2) süstemaatiliselt analüüsima kõlbelisi norme ja väärtusi;
- 3) arutlema üldtunnustatud eetiliste printsiipide üle ja neid omaks võtma;
- 4) juhinduma oma käitumises neist põhimõtetest ning hindama iseenda ja kaasinimeste käitumist nende alusel;
- 5) osalema kollektiivi eetikakoodeksi ja käitumisreeglite väljatöötamises ning neid järgima;
- 6) reflekteerima nii iseenda kui ka kaasinimeste käitumispõhimõtete üle, kasutades kõlbeliste konfliktide lahendamise ning vastutustundlike valikute tegemise oskusi.

Need riiklike õppekavade üldosas välja toodud eesmärgid ei ole aga praegu veel rakendunud ainekavade tasemel. Lisaks õppekavas kirjapandule sõltub väärtuspõhisele koolile üleminek sellest, milline on õpetaja väärtuskasvatustlik pädevus ning milline on tema käsutuses olev õppevara – õpikud ja metoodilised vahendid, kuidas toimub õppija tagasi- ja edasisidestamine ning milline on koolikultuur.

Praeguseks on kokku lepitud hariduse eesmärgid, sõnastatud põhikooli ja gümnaasiumi õppekava alusväärtused ja sihiseade, ümber mõtestatud õpetaja ja õppija rollid ning õppeprotsessi olulised elemendid – õpimeetodid, õpitulemuste hindamine ja koolikultuur, kätte näidatud vahendid koolikultuuris avalduvate väärtuste analüüsimiseks ning loodud metoodilised vahendid väärtuskasvatuse läbiviimiseks²¹.

Väärtuskasvatuse mudelite väljatöötamisel oleme jõudnud selgusele, et Eesti koolile on sobivaim nn integreeritud väärtuskasvatuse mudel, mis hõlmab nii **iseloомukasvatust** (vooruste ehk sisseharjutatud käitumiskalduvuste kujundamine) kui ka **väärtusselitust** (arutlust väärtuste üle) ning tähtsustab võrdselt nii heade käitumiskalduvuste kui ka refleksiivse arutlusvõime arendamist²².

Iseloомukasvatuse mudel²³ paneb rõhku eeskujudele, käitumise tagasisidestamisele ja sellise koolikultuuri loomisele, mis toetaks kokkulepitud väärtuste järgi elamist. Iseloомukasvatuse filosoofilised juured on Aristoteelse vooruseetikas, mis lähtub arusaamast, et ülim hüve, mida inimesed püüdleval, on õnn, aga õnn pole võimalik ilma voorusteta. Seetõttu on kasvatuse kaudu vaja arendada erinevaid voorusi, mille praktiseerimine loob võimaluse elada head elu. Voorused jagunevad Aristoteelse järgi viide rühma:

- 1) intellektuaalsed voorused (autonoomia, kriitiline mõtlemine, uudishimu, refleksioon) on vajalikud õigeks tegutsemiseks;
- 2) moraalsed voorused (kaastunne, ausus, tänulikkus, õiglus, julgus, alandlikkus) võimaldavad meil käituda eetiliselt hästi;
- 3) kodanikuvoorused (koosmeel, vabatahtlik pühendumine) on vajalikud vastutustundliku kodanikuna käitumiseks, ühishüve edendamiseks;
- 4) teostamisvoorused (enesekindlus, vastupidavus, eesmärgikindlus, motivatsioon) on vajalikud intellektuaalsete, moraalsete ja kodanikuvooruste teostamiseks; ning

²¹ Loe väärtusmängudest jt väärtuskasvatuse metoodilistest vahenditest pikemalt „Väärtusarenduse võimalusi. Kogemused ja praktilised vahendid“ (Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2017).

²² Täpsemalt saab iseloомukasvatuse ja väärtusselituse kohta lugeda kogumikust „Väärtused, iseloом ja kool: väärtuskasvatuse lugemik“, koost. Märt Pöder, Margit Sutrop, Pille Valk (Tartu 2009).

²³ Iseloомukasvatuse mudeleid on väga erinevaid. Aristoteelse vooruseetika mõtet järgib kõige täpsemalt Birmingham Jubilee Centre for Character and Virtue poolt arendatud mudel „Framework for Character Education in Schools“. <https://uobschool.org.uk/wp-content/uploads/2017/08/Framework-for-Character-Education-2017-Jubilee-Centre.pdf>

- 5) praktiline mõistus, mis on ühendav voorus ning võimaldab tajuda, teada, soovida ja tegutseda vooruslikult. See sisaldab ka moraalse arutlemise võimet olukordades, kus erinevad voorused põrkuvad.

Vooruste omandamisel on erinevad etapid: vooruste märkamine, tunnetamine ja mõistmine; vooruste tundmine (õige emotsioon õiges situatsioonis õigel viisil); pühendumine selle teostamisele; motivatsioon (tugev soov olla vooruslik); vooruste üle arutlemine – miks ja kuidas toimida, sh olukordades, kus on väärtuskonflikt; vooruste elluviimine ja praktiseerimine (kuidas teha õiget asja õigel viisil).

Terve selle vooruste komplekti omandamine on ideaal, mille poole väärtuskasvatases püüelda, ent reaalsuses pole kõik alati saavutatavad. Tähtsad on nii eeskujud, haridusasutuses ühiselt kokkulepitud väärtused, emotsionaalne haaratus kui ka organisatsioonikultuur. Vooruste omandamisel on väga tähtis kooli, kodu ja kogukonna koostöö.

Väärtusselitus aitab õppijatel oma väärtustes selgusele jõuda ja otsustada, millist väärtust järgida, kui kõiki enda jaoks olulisi väärtusi pole võimalik järgida. Väärtusselitus on meetod, mis õpetab lugusid ja moraalseid dilemmasid kasutades üksteist kuulama, eriarvamusi austama, valikuid tegema ja oma valikuid põhjendama. Selle ratsionalistliku kõlbluskasvatuse juured on Immanuel Kanti deontoloogilises eetikas, mis peab oluliseks universaalsete moraaliprintsiipide omandamist, oma kohustuste mõistmist ja reeglite järgi toimimist. Väärtuste selitamise käsitluse keskmes on arusaam, et väärtuskasvatuse tuum on väärtustamisprotsess ja selle tehnilised oskused – mõtlemine, tundmine, valimine, suhtlemine ja tegutsemine. Selle asemel, et käskude ja keeldude kaudu õpilasi välispidiselt kõlbeliselt vormida, peetakse otstarbekaks lasta õpilastel endil vabas arutlevas õhkkonnas leida enda seest olemasolevad väärtused ja kujundada uusi²⁴.

Väärtuskasvatuse võtmeisik hariduses on õpetaja, ent tähtis on ka koostöö koduga, õpetajate omavaheline koostöö ja koostöö tugispetsialistidega. Senisest rohkem tähelepanu tuleb pöörata koolikultuurile ning sellele vaimsete ja väärtusaluste loomisele.

²⁴ TÜ eetikakeskuses loodud õpilaste väärtusmängu “Väärtuste avastajad” kaudu on väärtusselituse meetod kasutusel väga paljudes Eesti koolides.

2. Eesti haridus 2035

2.1. Tuleviku väljakutsed ja tulevikuoskused²⁵

Järgneval paarikümnel aastal seisavad Eestil ja Euroopal ees **mitmed sotsiaalsed muutused**: elanikkonna vananemine esitab väljakutsed tööturule ja sotsiaalvaldkonnale, muutuvad töö tegemine ja ootused tulevasele töötajale, nii globaalsel, regionaalsel kui ka riiklikul tasandil kasvab ebavõrdsus.

Haridussüsteem seisab küsimuse ees, kuidas tagada õpetajate juurdekasv ja valmistada noori ette heaks toimetulekuks kiiresti muutuv maailmas. Muutuste tõttu sotsiaalkindlustuses võib tekkida vajadus valmistada nii noori kui ka tulevasi õpetajad ette elukestvaks tööks ja õppeks. Tuleks mõelda, millised on haridussüsteemi võimalused eakate hõiveks. Seoses uute töövormide tekke, projektipõhise ja meeskondades toimuva töötamise, kasvava andmete hulga ja osalise tööajaga töötamisega eeldatakse töötajatelt suuremat paindlikkust ning uusi oskusi. Oluliseks muutub elukestev õpe ja töötajate valmidus end elu jooksul täiendada või ümber õppida ning töökohta vahetada. Ka õppimine muutub globaalseks – masinõppe, õpianalüütika ja keeletehnoloogiate toetatud digikeskkondade abil muutub järjest enam võimalikuks kõrgetasemeline kaugõpe suurtes või ka väiksemates rahvusvahelistes õpirühmades. Haridussüsteemi väljakutse on ühelt poolt valmistada noori ette iseseisvaks eluks ning samas ennetada ebavõrdsusest tingitud radikaliseerumist ja ebastabiilsuse kasvu.

Lisaks toimub muidki olulise mõjuga protsesse nagu kliima soojenemine, looduskeskkonna saastumine, loodusvarade kahanemine, tehnoloogia ja infohulga kiire kasv, geopoliitiliste jõujoonte muutumine ja uued julgeolekuohud, mis eeldavad inimeste harjumuste ja hoiakute muutust ning võimekust kohaneda pidevalt muutuva elukeskkonnaga. Lahendusi nimetatud väljakutsetega toimetulekuks otsitakse teaduse abiga, mis omakorda toetab haridussüsteemi.

TULEVIKUOSKUSED

OECD „Hariduse ja oskuste tulevik. Haridus 2030“²⁶ kirjeldab hariduse suundumusi:

„Lapsed, kes 2018. aastal haridusteed alustavad, on 2030. aastal noored täiskasvanud. Koolidel tuleb valmistada neid ette ametiteks, mida ei ole veel välja mõeldud, tehnoloogiateks, mida ei ole veel leiutatud, ning selliste probleemide lahendamiseks, mida ei saa veel ette näha. Võimaluste haaramine ja lahenduste leidmine on meie jagatud vastutus.“

OECD dokumendis rõhutatakse, et sellises määramatuses orienteerumiseks

„on õpilastel vaja arendada uudishimu, kujutlusvõimet, paindlikkust ja enesejuhtimisoskusi. Nad peavad oskama lugu pidada teiste inimeste ideedest, vaatenurkadest ja väärtustest. Nad peavad toime tulema ebaõnnestumiste ja äraütlemistega ning vastuseisust hoolimata edasi liikuma. Noori ei kannusta üksnes väljavaade saada hea töökoht ja teenida palju raha. Neil on vaja hoolitseda ka oma sõprade ja perede, kogukondade ja planeedi heaolu eest. Haridus võib anda õppijatele

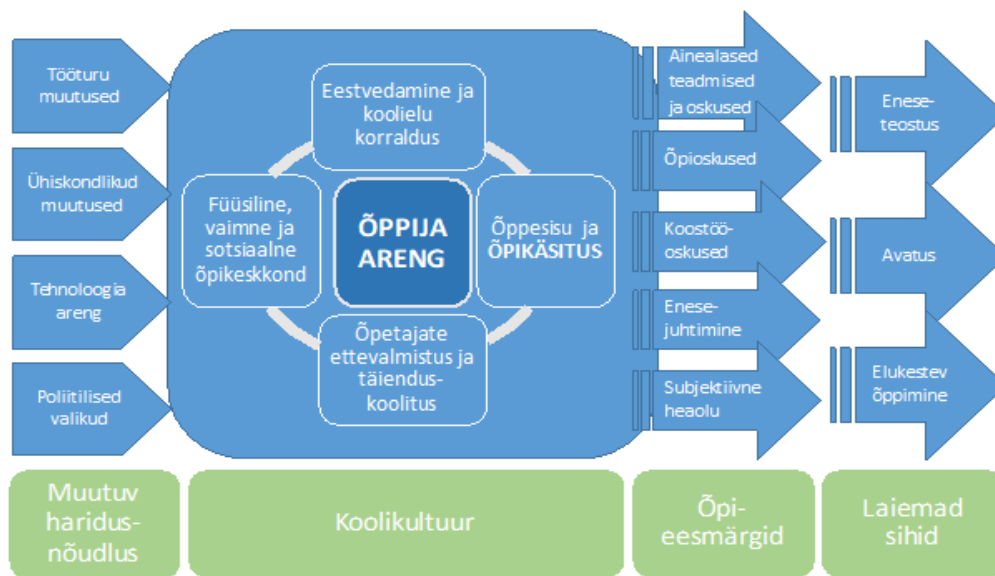
²⁵ Esitatud ülevaade tulevikuarengutest põhineb seminari „Maailm ja Euroopa Liit aastal 2035“ (2018) arutelude kokkuvõtetel ning Raul Eametsa (2018) analüüsil „Mis suunas areneb tulevikumajandus ja mis oskusi siis vajatakse?“, Riigikogu Toimetised, 37, 31–42.

²⁶ The Future of Education and Skills. Education 2030. [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)

tegutsemisvõimekuse ja eesmärgitunnetuse ning pädevused, mida nad vajavad, et kujundada oma elukäiku ja olla kasulik teistele.“

Oluline on mitte unustada, et uusi oskusi vajab lisaks noortele kogu elanikkond. Seega peame mõtlema, kuidas elukestva õppe raames täiendada ka täiskasvanute oskuste pagasit, sh luua võimalused eakate hõiveks. Digiajastu üks väljakutseid on kriitilise mõtlemise ja allikakriitilisuse vajalikkus. Universaalsed tulevikutöö oskused hõlmavad enesekohaseid oskusi (nt mõtestamine, enesejuhtimine ja kognitiivse koormuse ohjamine) ja sotsiaalseid oskusi (nt sotsiaalne intelligentsus, virtuaalne koostöö)²⁷. 21. sajandi oskustena on esile toodud õpioskused (sh kriitiline mõtlemine, koostöö, loovus), informatsiooni, meedia ja tehnoloogiaga seotud oskused (sh digipädevus), elu- ja karjäärioskused (oskus rakendada oma potentsiaal ja kujundada karjääri) ning erinevate tuumvaldkondadega seotud oskused (sh keeleoskus, matemaatilise mõtlemise oskus, loodusteaduslikud oskused)²⁸.

Elukestva õppe strateegia 2020 mõtestamisel²⁹ seati üldisteks laiemateks sihtideks iga õppija eneseteostusele kaasaitamine (et rakenduks potentsiaal), avatus ning elukestvat õppimist toetavad hoiakud ja oskused (vt joonis 1).

Joonis 1. Nüüdisaegset õpikäsitust toetav raamistik³⁰

²⁷ The Institute for the Future University of Phoenix (2011). Future Work Skills 2020. http://www.iftf.org/uploads/media/SR-1382A_UPRI_future_work_skills_sm.pdf (17.02.2016). Kümme universaalset tulevikutöö oskust 2020: mõtestamine – võime mõtestada ja väärtustada väljendatu sisulist tähendust; sotsiaalne intelligentsus – oskus tunnetada suhtlemisel teiste inimeste vajadusi ja soove ning luua nendega usalduslik suhe; loovus ja kohanemisvõime – oskus kiiresti reageerida ootamatule situatsioonile ja leida mittestandardseid lahendusi; kultuuridevaheline pädevus – oskus edukalt toime tulla erinevates kultuurikeskkondades; programmeeriv mõtlemine – oskus teisendada suuri andmemahtusid abstraktseteks mõisteteks ja aru saada andmetepõhisest (tõenduspõhisest) otsustamisest; uue meedia kirjaoskus – oskus kriitiliselt hinnata ja luua sotsiaalmeedias uut sisu ning kasutada seda veenvaks kommunikatsiooniks; transdistsiplinaarsus – oskus aru saada erinevate distsipliinide (ainevaldkondade) mõistetest ja nende omavahelistest seostest; disainmõtlemine – oskus tegevusi (töös vajalikke protsesse) eesmärgipäraselt (soovitud eesmärgi saavutamisele suunatult) kavandada, visualiseerida ja kommunikeerida; enesejuhtimine ja kognitiivse koormuse ohjamine – oskus filtreerida andmeid tähtsuse järgi ja maksimeerida kognitiivset võimekust, kasutades erinevaid meetodeid; virtuaalne koostöö – oskus töötada tulemuslikult erinevates (ka virtuaalsetes) töörühmades, hoida inimesi pühendununa ja motiveerituna ning tekitada neis meeskonnatunnet.

²⁸ vt Partnership for 21st Century Learning, <http://www.battelleforkids.org/networks/p21>; vt OECD Education 2030 <http://www.oecd.org/education/2030/>

²⁹ Õpikäsitlus, <http://hm.ee/opikasitus>

³⁰ Joonis pärineb: https://www.hm.ee/sites/default/files/har_min_broshyyr_12lk_est_veebi.pdf

Nende üldiste sihtide saavutamiseks on vaja näha ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval õpiesemärkidenä ka õpioskusi (sh kriitilise mõtlemise oskus), koostööoskusi, enesejuhtimisoskusi (sh enese arendamise oskused ja komplekssete probleemide lahendamise oskused, aga ka loovus) ning subjektiivset heaolu (oskus seda luua nii teistele kui ka iseendale).

Maailma majandusfoorum on pidanud tuleviku töökohtadel kõige olulisemaks komplekssete probleemide lahendamise oskusi. See omakorda toob fookusesse oskused jagada probleeme osadeks, tunda ära korduvaid ja uusi mustreid ning kavandada järkjärgulisi lahendusteid väiksemate, lihtsamate probleemide lahendamise abil – seda võib nimetada algoritmiliseks mõtlemiseks (*computational thinking*), mis on aluseks erinevates eluvaldkondades üha olulisemaks muutunud programmeerimisoskusele.³¹

Mida kiiremad on muutused ühiskonnas ja mida suurem on mobiilsus, seda olulisemaks muutuvad nn eluoskused ja vaimse tervise eest hoolitsemine kõigil õppeastmetel ja haridusasutustes:

- stressijuhtimine, läbipõlemise vältimine, pingetaluvus, keskendumisvõime, tähelepanu tahtliku suunamise oskused, sh ärevust/stressi tekitavalt kujutluspiltidelt mujale;
- oma vaimse heaolu eest hoolitsemine (nt ülekoormuse puhul), emotsioonide reguleerimise oskused, eneseusk, oskused toime tulla meeleolulanguse, probleemide ja tagasilöökidega;
- eneseteadlikkus, oma muustrite, reaktsioonide, väärtushoiakute teadvustamine ja võimekus teadlikult valikuid teha (sh kiire esmareaktsioon n-õ pausile panna);
- suutlikkus näha laiemat pilti;
- konfliktide lahendamine (lisaks rahulikult jäämisele ja teise vaatekoha mõistmisele ka konfliktides/eriarvamustes võimaluste nägemine, ühisosa leidmine jne).

Vaimse tervise edendamine on oluline nii seoses suurema infohulga, pingete ja ebakindlusega kui ka elukestva õppimise kontekstis: elanikkonna vananemine tähendab pikemat tööelu perioodi ning eeldab võimekust hoolitseda oma vaimse heaolu eest.

Seetõttu on tähtis tegeleda vaimse tervise edendamisega universaalselt, luues teadlike poliitikate tulemusel eluterveid õpi- ja töökeskkondi, kuid kasvatades ka iga õppiija võimekust luua enese ümber toetavat keskkonda. Maailma Terviseorganisatsioon näeb 21. sajandil ühe suurima haiguskoormuse tekitajana depressiooni ja vaimse tervise häireid.³² Oskused teha häid valikuid, vältida võimaluste ülekülluses suunakaotust, hoolitseda oma vaimse võimekuse ja tervise eest võimaldavad lahendada probleeme juba enne kliinilise pildi tekkimist. Suurt rolli noorte toetamisel täidab noorsootöö, kus osatakse noorte iseärasustega arvestada.

Joonis põhineb artiklil Heidmets, M., Eisenschmidt, E., Poom-Valickis, K. (2017). Kokkuvõte. Järeldused. Kogumikus Heidmets, M. (toim.) Õpikäsitus: teooriad, uurimused, mõõtmine. Analüütiline ülevaade. TLÜ: Haridusteaduste Instituut.

³¹ <https://www.weforum.org/agenda/2016/06/8-digital-skills-we-must-teach-our-children/>

³² World Health Assembly, 65. (2012). Global burden of mental disorders and the need for a comprehensive, coordinated response from health and social sectors at the country level: report by the Secretariat. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/78898/A65_10-en.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kui vaimse tervise probleemid on tekkinud, on ülioluline nende varajane märkamine ja abi saamine – selleks on kõigis haridusasutustes, sh ülikoolides, vaja rohkem vaimse tervise spetsialiste, aga ka õpetajate ja noorsootöötajate paremaid teadmisi vaimsest tervisest.

Arvestades varajase ennetuse tähtsust eriti laste ja noorte seas, on vaja otsustavalt suurendada lastepsühhaatrite, lastepsühholoogide ja logopeedide ning eripedagoogide vastuvõttu ülikoolidesse. Laste- ja koolipsühholoogidele ning eripedagoogidele konkurentsivõimelise töötasu maksmine ja karjäärimudeli loomine on hädavajalik ka haridussüsteemis, et vältida nende äravoolu erasektoris. Tähelepanuta ei tohiks aga jääda ka teiste õppijate rühmade, sh õppivate täiskasvanute heaolu ja tervis.

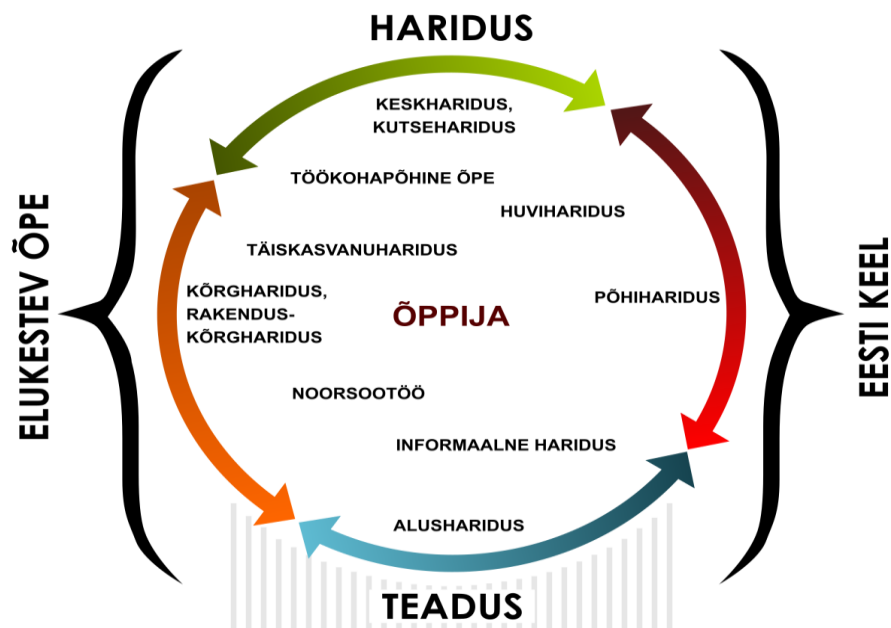
2.2. Tulevikuharidus 2035

Tulevikuhariduse kaks peamist alustala on **elukestev õpe** ja **paindlikud õpiteed**.

Elukestev õpe: õppimine on **elukestev** ja toimub sujuvalt erinevates õpikeskkondades (õppeasutustes või õpikeskustes, huvihariduses, noorsootöös ja töökohapõhiselt). Haridussüsteem on üles ehitatud koostööle ning formaal- ja mitteformaalharidus on senisest rohkem lõimitud. Õppimine muutub **õppijakeskseks** (lähtub õppija vajadustest) ning seab eesmärgiks võimestada õppijat ja luua talle eeldused täisväärtuslikuks eluks ja eneseteostuseks kolmes rollis: tööelus, kodanikuna ja isiklikus elus.

Paindlikud õpiteed: aastaks 2035 kaovad barjäärid formaal- ja mitteformaalhariduse ning töökohtades toimuva õppe vahel, pakkudes võimalusi paindlike õpiteede loomiseks. Paindlike õpiteede kujundamisel arvestatakse igaühe võimete ja huvide ning tööturu vajadustega. Iga inimese elukestvat õppimist dokumenteeritakse spetsiaalses digikeskkonnas, mis võimaldab inimesel endal pidada arvestust õpitu üle ning annab ka tööandjale ja riigile infot õppekohtade, täiendus- ja ümberõppe planeerimiseks ning selleks, et toetada õppijat õpianalüütika abil.

Allpool esitatud skeem annab edasi **institutsionaalse vaate** haridusele 2035. Hariduse keskmes on õppija. Tuleviku haridusmaastik on nõ õmblusteta, kaovad barjäärid formaal-, mitteformaal- ja informaalõppe vahel. Õppijatel tekib võimalus kombineerida valikuid vastavalt oma vajadusele ja võimekusele nii erinevatest haridusliikidest kui ka haridusastmetest. Haridus põhineb teadusel, mis määrab nii hariduse sisu kui ka viisi, kuidas õpitavale lähenetakse. Keele küsimused (eesti keel ja võõrkeeled) läbivad nii hariduse kui ka teaduse valdkonda.

Kristi Kongi maal sobib hästi kujutama **indiviidi vaadet** haridusele 2035. Iga inimese elu on nagu kunstimeos – ainulaadne ja kordumatu.

Inimese seisukohalt on haridus nagu „suur maalritöö“, kus eri värve on võimalik sobitada ja segada väga erineval moel. Paindlike õpiteede korral on igal õppijal võimalik kombineerida etteantud valikutest oma võimetele ja huvidele vastav haridus.

Tulevikus õpitakse väga erinevates õpikeskkondades: õppeasutustes, virtuaalruumis, noorsootöökeskustes, spordi-, muusika- ja kunstikoolides ning huviringides, kultuuriasutustes,

kodanikuühiskonna organisatsioonides ja töökohtades. Individuaalseid andeid ja võimeid arvestava paindliku õpitee loomine algab juba põhikoolis, aga suuremad valikud tehakse pärast põhikooli lõpetamist. Keskharidust omandades peavad õpilasel olema suuremad võimalused otsustada nii õppesuuna kui ka selle üle, kuidas kombineerida üldhariduskoolis pakutavat kutseharidusega või kursustega ülikoolist ning huvihariduse, noorsootöö või vabatahtliku tööga kodanikuühendustes. Ka kõrgkoolis peab tudengitel tekkima rohkem võimalusi kombineerida erinevaid erialasid, õppida mitut peeriala või pea- ja kõrvaleriala, õppida juurde midagi praktilist kutsekoolist või arendada oma loovust kunsti- või muusikakoolides pakutavatel kursustel. Kõrgkoolidel on tulevikus palju suurem roll täiendusõppe ja ümberõppe korraldamisel, et anda inimestele võimalus uuendada oma teadmisi ja omandada uusi oskusi, mille järele tekib vajadus suurte ühiskondlike muutuste ja tehnoloogia kiire arengu tõttu. Töökohapõhise õppe roll suureneb ning selle käigus omandatu kajastub inimese õpiteel eri õpikeskkondades õpitu ja omandatud oskuste kõrval (näiteks elektroonilises õpikontos).

HARIDUSSÜSTEEM 2035

- Tuleviku haridussüsteem põhineb rahvusvaheliselt konkurentsivõimelisel **teadusel** ning seda kahel viisil: esiteks põhinevad õpetatavad teadmised nüüdisaegsel arusaamal loodusest ja ühiskonnast, teiseks kujundatakse teadmuspõhiselt ja eri valdkondade teadlasi kaasates haridusprotsessi. Aastaks 2035 on Eestis tagatud teaduse piisav ja jätkusuutlik rahastamine: riigieelarvest eraldatakse teadus- ja arendustegevuseks vähemalt 1% SKTst, millele erasektor lisab 2% SKTst. Otsuseid ja muutusi tehakse teadmuspõhiselt ja läbimõeldult, tuginedes ühiselt kokkulepitud eesmärkidele, uuringutele, analüüsile ja monitooringule. Ülikoolid panustavad senisest enam tõendus põhisesse õppemetoodilisse arendustöösse ja meetodite levitamisse. Haridusasutustes on võimalik saada asjakohast nõu ja koolitust.
- Aastal 2035 on **eesti keel** kui Eesti põhiseadusega määratud riigikeel seadustega kaitstud ja elujõuline ning pidevalt areneva keeleteokeskkonnaga varustatud. Eesti elanikud kasutavad uhkusega eesti keelt, suhtuvad sallivalt teiste keelte kõnelejatesse ja õpivad võõrkeeli. Eesti keel hoiab oma positsiooni ja mainet kõigis vanusegruppides ja eluvaldkondades; on Eesti peamine õppe-, asjaajamis-, teabe- ja töökeel ning põhiline rahvustevaheline suhtluskeel Eesti territooriumil. Eestis on ühtne keele-, kultuuri-, haridus- ja teaberuum, milles on oma koht ka rahvusvähemuste kehtel ja kultuuridel. Elukestvas õppes on tagatud kvaliteetne eestikeelne ja eesti keele õpe. Laienenud on eesti keele kasutamine Euroopa Liidu ametliku keelena; säilinud on välismaal elavate noorte eesti keele oskus. Eesti keel on paindlikult kohanenud teaduse ja tehnoloogia kiire arenguga. Laienenud on erinevate võõrkeelte õpetamine ja oskus.
- **Eetika ja väärtuste** teemadele keskendutakse aastal 2035 kõigis haridusastmetes, õpetajatel on oskused ja teadmised eetikateemade käsitlemiseks ning väärtuskasvatuse ja -arenduse elluviimiseks.
- **Väärtuskasvatus peaks arendama julguse ja enesetõhususega seotud eneseteostuslikke mõtlemis- ja toimimisviise.** Neid väärtusi saab tõhusalt arendada kollektiivsete, probleemipõhiste õppimisvormide kaudu, nt huvihariduses, noorsootöös, noorte kaasamisel poliitikakujundamisse ja ettevõtlusse.

- **Probleeme lahendavad paremini ühiskonnad, mis on sidusad ja vähem kihistunud**³³. Seega peab haridussüsteem toetama ja võimestama inimest sel moel, et väheneksid kihistumine ja võõrandumine ühiskonnas. Seda tuleb teha nii formaalse kui ka mitteformaalse hariduse (noorsootöö, huviharidus ja elukestev õpe) kaudu, mis suurendavad heaolu, aitavad luua sidusrühmi ja võrgustikke ning toetavad paremat tervisekäitumist.
- **Haridussüsteemis toimivas väärtuskasvatuses tuleb arvesse võtta ka etnilis-kultuurilisi erinevusi:** kui eestlaste seas domineerivad jätkuvalt ilmalik-ratsionaalsed väärtused, siis venekeelse elanikkonna puhul on toimunud nihe traditsioonilisemate, religioosse algega väärtuste poole, kusjuures venekeelse elanikkonna puhul on põlvkondlikud erisused väiksemad.
- Suurenema peab nii haridusasutuse sisene kui ka õpetajatevaheline **koostöö**. Õpetajaid toetab tugispetsialistide võrgustik.
- Läbi tuleb arutada **haridusasutuse struktuuri puudutavad küsimused** (nt õpperühmade suurus, kontaktõppe maht jms) ning kõigi osaliste vastutus protsessis. Samuti tuleb nimetatud teemad lahti mõtestada alushariduse, kutsehariduse, kõrghariduse ja noorsootöö kontekstis.
- Oluline samm väärtuspõhisele koolile üleminekuks on **haridusasutuste hindamissüsteemi ajakohastamine**. Väärtuspõhise haridusasutuse headuse hindamiseks tuleb rakendada sobivaid hindamisvahendeid.
- Üle vaatamist vajab **õpetajakoolitus**: kuidas valmistatakse ette õpetajaid, noorsootöötajaid, kõrgkoolide õppejõude jne, et aidata kaasa väärtuste ja väärtuskasvatuse integreerimisele õppekavadesse ja koolikultuuri.
- Tuleviku õppimine toimub õpiökosüsteemis, kus nii õpetajad³⁴, õppijad³⁵, õppeasutuse juhid kui ka lapsevanemad tajuvad oma vastutust õppimist toetava füüsilise, vaimse ja sotsiaalse keskkonna loomisel.
- Tulevikuhariduses õpitakse kõigis õppetasetes senisest enam **ülekantavaid oskusi**, saab juurde ja ümber õppida ning teha seda koostöös teistega, teisi võimestades ja jõudes tänu teistele oma potentsiaali parema avamiseni. Erilist rõhku pannakse üha suurenevate andmemahtude tõttu info leidmise, kriitilise hindamise, andmete töötlemise ja tõlgendamise oskusele.
- Aastal 2035 on õpetajad ja haridusjuhid hinnatud **professionaalid**, kes loovad õppimiseks ja õppija arenguks vajalikud tingimused. Riik, koolipidajad jt on andnud haridusjuhtidele ja õpetajatele kui professionaalidele tegutsemiseks vajaliku autonoomia. Õpetajad ja haridusjuhid tegutsevad vastutustundega, andes õppijale omakorda rohkem valikuvabadust ja otsustusõigust ning kujundades sel moel ka haridusprotsessis osalejate vastutustunnet oma õppimise eest.

³³ Töö tuleviku konverents: muutuv töö ja muutuv tööturg. Otsustuskohad poliitikakujunduses, OECD tulevikutöö eksperdi Paolo Falco ettekanne „Millised tegurid on tööturu suurte muutuste eestvedajad?“, 11.04.2018 Tallinnas. <https://www.riigikogu.ee/arenguseire/tuleviku-konverents-tooturu-arengustenaariumid-ja-otsustuskohad-poliitikakujunduses/>

³⁴ Õpetaja all mõistetakse selles dokumendis lasteaia- ja kooliõpetajat, kõrgkooli õppejõudu, huvikooli õpetajat, treenerit, noorsootöötajat ning töökohapõhise õppe mentorit ja koolitajat. Tulevikuhariduses mõeldakse õpetaja all ka õpinõustajat, kes aitab õppijal (vastavalt õppija vanusele ja võimekusele) teha valikuid oma õppeprotsessis.

³⁵ Õppija all peetakse silmas igas vanuses õppijat mis tahes haridusasutuses või õpikeskkonnas.

- Õpetajad, õppijad ja juhid seavad fookusesse õppimise ja üksteise toetamise. Nii õppijate kui ka haridusasutuste puhul peetakse oluliseks õppimise hindamise ja tagasisidestamise kvaliteeti, mis annab märku haridussüsteemi heast tervisest.
- Õppes **arvestatakse õppija vajaduste ja võimetega**. Õpetaja on õppeprotsessis õppija toetaja, mentor. Õppijate vanuse ja taseme kasvades väheneb ettekirjutatud ühisosa ja suureneb õppija enese seatud eesmärkide ning valitud õppe- ja hindamismeetodite osakaal. Kõigi õppetasemetega **õppekavad** sisaldavad osi, mis ei ole kohustuslikud, aga on soovituslik alus õppemetoodika ja õppevara loomisele. Individuaalsete vajaduste ja huvide paremaks arvestamiseks mõistetakse õppe tulemusi redeli metafoori kaudu. Redelipulgad ei ole üheselt seotud vanusega ning lõpptulemus ei pea olema kõigi õppijate puhul sama. Õppekavu võib läbida erineva kiirusega.
- Tasemeõppe õppekavade täitmisel hakatakse senisest suuremal määral arvestama **mitmesugustes keskkondades toimuvat õpet** (digiruumis, töökohtades, muuseumides, noortekeskustes ja -programmides, huvikoolides jne). Nt üldhariduskooli õpilasel avaneb võimalus võtta osa kursusi kas kutsekoolist, huvikoolist või kõrgkoolist, aga ka spetsiaalselt õppimiseks loodud veebikeskkondadest.
- Hindamise raames antakse **tagasi- ja edasisidet**, mille eesmärk on toetada õppijat edasiste sammude astumisel. Tagasiside hõlmab õppija edusamme võrreldes nii tema enda kui ka eakaaslaste või samal tasemel olijatega. Eelkõige viimase puhul pannakse tähele, et hinnang ei sildistaks õppijat. Õppijale antakse senisest enam tagasisidet omandatud üldoskuste ja -pädevuste kohta.
- Haridussüsteem toimib kooskõlastatult ja selle võtmeisikud on võtnud **vastutuse**. Riigi tasandil tehakse uuringutele toetuvaid ja läbi arutatud otsuseid ning toimib koostöö eri ministeeriumide vahel.
- **Õppimine ei toimu ainult kooliruumides.**
- Igal õpetajal on üks õppetööst vaba tööpäev, et tegeleda professionaalse enesearendamisega. Õppijad kasutavad seda aega iseseisvaks õppimiseks nii individuaalselt kui ka teistega koos.
- Õppija individuaalsuse arvestamine toob kaasa õpetaja rolli nihkumise teadmiste edastajalt mentori või juhendaja suunas (vastavalt õppija vanusele ja võimekusele). Paindlik õppekorraldus võimaldab väiksemaid õpperühmi ja õpetajad tegelevad pigem õppetöö pikaajalise korraldamisega.
- Klassijuhataja (rühmajuhendaja, lennu juhendaja) tähtsus suureneb. Klassijuhataja on mentor, kes suunab õppijat tegelema nii oma tugevuste kui arengukohtadega.
- Õppekava täitmisel arvestatakse ka mitteformaalses hariduses (huvikool, noortekeskus, spordiklubi, teaduskool jt) ja kodanikualgatustes osalemist ning muid haridusasutuste väliseid õpitegevusi. Põhikoolis väheneb tundides veedetud õppeaeg, vastavalt sellele muutub ka õppekava. Kogukonda kaasatakse haridusasutuse tegemistesse senisest rohkem. Kõigis haridusasutustes tagatakse õppijatele füüsiliselt ja vaimselt turvaline keskkond.
- Riik pakub haridusasutusele ja koolipidajale ning haridusasutus õpetajale praegusest suuremaid võimalusi ja vahendeid **oma tegevuse tulemust tõenduspõhiselt hinnata**. Suhe koolipidaja ja haridusasutuse ning haridusasutuse ja õpetaja vahel on usaldav-toetav, senisest vähem kasutatakse juhtimisinstrumendina kontrollimist. Võimalikud sekkumised

tehakse riskihinnangute põhjal. Õpetaja igapäevane töö ei sisalda kontrollieesmärgil täidetavaid aeganõudvaid aruandeid. Välishindajad on haridusasutuse jaoks kriitilised sõbrad, kes aitavad igakülgset mõtestada ja toetada haridusasutuste arendustööd.

TULEVIKU ÕPPIJA JA ÕPPIMINE

- Õppimine on õppijakeskne ja koostöine, lähtub iga õppija vajadustest ning on suunatud iga õppija võimestamisele ja toetamisele, tema eneseteostusele ja toimetulekule kolmes erinevas rollis: tööelus, ühiskonnaelus ja isiklikus elus.
- Õppimine on tähenduslik ja aitab kaasa nii õppija isiklike kui ka kogukonna pika- ja lühiajaliste eesmärkide saavutamisele.
- Suureneb õppija vabadus koostada oma õppekava, valida õppesisu ning õpistrateegiaid ja -meetodeid. Valikud on toetatud vastavalt igapäevaste vajadustele. Vabadusega koos suureneb aja jooksul ka õppija vastutus (ennastjuhtiv õppija). See omakorda toob kaasa vajaduse kujundada õppija eneseteadlikkust ja enesejuhtimisoskusi.
- Õppeprotsessi oluline osa on teadlik ja süsteemne tagasisidestamine kõigi õpiprotsessi osaliste vahel. Hindamine muutub teadmiste kontrollist omandatud pädevuste hindamiseks ning õppimist toetavaks tagasi- ja edasisidestamiseks.
- Õppeprotsessi osalised teevad omavahel tihedat koostööd, nii et igapäevaste spetsiifilised tugevused ja väljaõpe saavad avalduda meeskonnatöös õppija toetamisel. Koostöös tuleb õppijat tõhusalt toetada personaalse õpitee valikute tegemisel ja andekuste ilmnemisel, väärtuskasvatases, enesejuhtimisoskuste kujundamisel ja vaimse tervise hoidmisel.
- Õppijatel on võimalik kasutada erinevaid (sh digitaalseid) õppevahendeid, mis vastavad täpsemalt õppija võimekusele mingil alal (konkreetsel õppeaine omandamisel) ja annavad õpetajatele aimu, kes õppijatest millist abi vajab. Võimekamad saavad sooritada keerulisemaid ülesandeid ja need, kel raskusi, saavad abi ja kauem harjutada.
- Õppija tulemused õppeprotsessis ei sõltu tema sotsiaalsest keskkonnast, majanduslikust taustast, soost, emakeelest, rahvusest jms teguritest.
- Kasvab hariduskoostöö tööandjatega: töösikusi omandatakse üha enam töökohtades praktikat tehes, samuti koostööprojektide ja lühiajaliste kursuste raames.

TULEVIKU ÕPETAJA JA ÕPPIMINE

- Tuleviku õpetajad on hinnatud professionaalid, kes loovad õppimiseks ja õppija arenguks vajalikud tingimused.
- Õpetajal on olemas nüüdisaegsed teadmised õppimisest ja selle toetamisest. Õpetaja ülesanne on luua õppimist toetav keskkond, aidata õppijal struktureerida oma eesmärged, valida sobiv õpistrateegia ning tagasi- ja edasisidestada õppimise protsessi.
- Õpetaja on õppiv professionaal – aktiivne õppija, kes täiendab end pidevalt, omandab uusi teadmisi ja oskusi ning kujundab ja reflekteerib oma väärtushoiakuid.

- Õpetaja on teadlik väärtuskasvataja, kes on teadlik sellest, et ta mõjutab õppijate väärtushoiakuid oma eeskujuga, suhtumisega õppijasse ja sellega, milliseid õppemeetodeid kasutab, kuidas õppimist ja käitumist tagasisidestab ning kuidas õppijatega suhtleb.

TULEVIKU TUGISPETSIALIST JA ÕPPIMINE

- Kuna üha olulisemaks muutuvad nn eluuskused ning vaimse ja füüsilise tervise eest hoolitsemine, suureneb vajadus õpetada probleeme ennetavaid oskusi. Aina tähtsam on tugispetsialistide roll ja koostöö õpetajatega, mis võimaldab probleeme varakult märgata ja õppijat toetada.
- Aastal 2035 on Eestis piisavalt professionaalseid ja hästi tasustatud psühholooge, psühhiaatreid, sotsiaalpedagooge, eripedagooge, logopeede ja karjäärinõustajaid, kes suudavad varakult diagnoosida probleeme ja osutada igakülgset abi.
- Tugispetsialist toetab õppimist ning suhtleb regulaarselt lapse vajadusi tundvate ja toetavate inimestega nii informatsiooni saamiseks, tagasiside andmiseks kui ka nõustamiseks ning koostöö kavandamiseks ja koordineerimiseks.
- Tugispetsialist toetab individuaalse ja grupitöö kaudu õppija sotsiaal-emotsionaalsete oskuste, vaimse tervise hoidmise jt eluoskuste kujunemist.

TULEVIKU HARIDUSASUTUSE JUHTIMINE

- Aastal 2035 on kõigi haridusasutuste juhtimine väärtuspõhine ja iga haridusasutuse juht on võtnud vastutuse koostöise õpikogukonna kujunemise eest. Haridusasutuse juht loob meeskonna, mis väärtustab ja toetab iga õppija arengut ja paindlikku elukestvat õpiteed.
- Haridusjuht aitab kaasa sellise organisatsioonikultuuri kujundamisele, kus kõik haridusasutuse osapooled (õpetajad, õppijad, tugipersonal) oleksid kaasatud organisatsiooni eesmärkide seadmisel ja elluviimisel.
- Haridusjuht loob õppijatele tingimused paindlike õpiteede läbimiseks, soodustades formaalse, mitteformaalse ja informaalset hariduse lõimimist ning korraldades haridusasutuse koostööd organisatsiooniväliste osaliste ja institutsioonidega.
- Haridusjuht loob õpikeskkonna, kus arendatakse iga inimese enesejuhtimis- ja koostööoskusi ning kus kujunevad õppimist väärtustavad hoiakud. Ta toetab iga töötaja professionaalset arengut ning hoolitseb selle eest, et kõik osalised (nii õpetajad, õppijad kui ka lapsevanemad) saaksid sisulist, arengut toetavat tagasisidet.
- Haridusjuht veab eest teadus- ja tõenduspõhise õpikultuuri kujunemist.
- Haridusjuht on ka ise õppiv professionaal, kes täiendab end pidevalt ja teeb otsuseid parimast võimalikust teaduslikust teadmistest, tõenduspõhistest praktikatest ning sise- ja välishindamisest lähtudes.

3. Valdkondade praegune olukord ja väljakutsed

3.1. Teadus: praegune olukord ja väljakutsed

MIS ON EESTI TEADUSES HÄSTI?

1. Eesti korralisel teadusevalveerimisel³⁶ leiti, et teadus on rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline (edukad teadusrühmad, rahvusvaheline koostöö, väga hea taristu, koostöö ettevõtlussektoriga, avaliku sektori asutuste ja riigijuhtide nõustamine ning teadust populariseerivad tegevused).
2. Teadlaste aktiivsust ja teaduse kõrget taset näitav publitseerimisaktiivsus on suurenenud (2017. aastal 1669 kõrgetasemelist artiklit miljoni elaniku kohta). Üha enam on rahvusvahelisi ühispublikatsioone (73,7% kõigist publikatsioonidest 2018).³⁷
3. Eesti teadlased ja ettevõtjad on edukad konkurentsipõhiste rahvusvaheliste teadusprojektide taotlemisel: EL programmist Horisont 2020 saadud toetused SKP suhtes ja elaniku kohta on Eestil EL parimate seas (vastavalt 242% ja 129% EL keskmisest). Eesti teadus- ja arendustegevusega (T&A) tegelevad asutused ja ettevõtted on raamprogrammist Horisont 2020 alates 2014. aastast saanud projektidele toetust 125 miljonit eurot, sellest äriühingud 50 miljonit eurot.³⁸
4. Välisteadlaste arv Eesti avalikes teadusasutustes on järjest tõusnud (8% kõigist teadlastest 2017. aastal)³⁹.
5. Tõukefondide toel Eestisse rajatud nüüdisaegsed ülikoolide ja teadusasutuste hooned ja laborid võimaldavad tiptasemel teadustööd teha⁴⁰.
6. Kõrgtehnoloogiliste toodete ja teenuste ekspordi osakaal on suurenenud, 2015. aastal oli see 15,4%. Kõrg- ja kesk-kõrgtehnoloogiliste sektorite hõive osakaal koguhõives on kasvanud stabiilselt ning oli 2016. aastal 8,3%. 2020. aasta eesmärk on 9%.⁴¹

MIS EI OLE HÄSTI?

1. Teaduse maine ühiskonnas on paradoksaalne – suhtumine teadusesse on hea, kuid sagenenud on ebateaduse ilmingud ja süvenenud „tõejärgse ajastu“ usk⁴².
2. Teadusliku mõtteviisi rakendamine ettevõtluses on tagasihoidlik: erasektori T&A investeeringute mahu poolest jääb Eesti maha nii ELi kui ka OECD riikide keskmisest⁴³.
3. Kulutused teadus- ja arendustegevusele on võrreldes 2011. aastaga oluliselt langenud nii suhtena SKP-st kui ka absoluutväärtusena. Samas valitsevad olulised erimeelsused selle üle, milliseid kulutusi lugeda rahvusvaheliselt võrreldavateks teaduskulutusteks ja milliseid mitte.

³⁶ Teaduse korraline evalveerimine (2017). <http://www.etag.ee/tegevused/evalveerimine/korralineevalveerimine/korralineevalveerimine-2017/>

³⁷ Haridussilm, 2018, http://www.haridussilm.ee/?leht=tea_1

³⁸ European Innovation Scoreboard 2017. https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_et

³⁹ Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkondade arengukavade 2017. aasta tulemusaruanded (2018). https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/htm_tulemusvaldkondade_2017_aruanded.pdf

⁴⁰ Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkondade arengukavade 2017. aasta tulemusaruanded (2018). https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/htm_tulemusvaldkondade_2017_aruanded.pdf

⁴¹ Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkondade arengukavade 2017. aasta tulemusaruanded (2018). https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/htm_tulemusvaldkondade_2017_aruanded.pdf

⁴² Ülevaade uuringutest, mis käsitlevad Eesti elanike suhtumist teadusesse (2016). <http://www.etag.ee/wp-content/uploads/2014/02/Ülevaade-teaduse-mainet-Eestis-käsitlevatest-uuringutest.pdf>

⁴³ Ülevaade uuringutest, mis käsitlevad Eesti elanike suhtumist teadusesse (2016). <http://www.etag.ee/wp-content/uploads/2014/02/Ülevaade-teaduse-mainet-Eestis-käsitlevatest-uuringutest.pdf>

4. Eesti teaduseelarve on väga suures sõltuvuses EL struktuurivahenditest.^{44 45}
5. Ettevõtlussektori investeeringud on langenud 1,48%-lt (2011) 0,68-le (2017), ehkki kehtiva riigieelarve strateegia eesmärgiks on 2%. Euroopa innovatsiooniindeksis jääb Eesti EL keskmisest maha ja trend on langev, ettevõtete tootlikkus töötaja kohta on 74,4% EL keskmisest (2017).⁴⁶
6. Eesti teaduse rahastamisele on iseloomulik suur projektipõhisus.^{47 48}
7. Teadustöötajate ja õppejõudude töötasu on tööturu tasemega võrreldes väike ega suuda sammu pidada üldise palgakasvuga. Teadlaste hulk 1000 töötaja kohta on väike ja pigem vähenemas.⁴⁹
8. Doktorikraadide arv ei ole piisav akadeemiliste ametikohtade taastootmiseks (244 kraadikaitsmist 2018. a) ning ei ole ettevõtluse ja avaliku sektori arenguvajadusi silmas pidades jätkusuutlik.⁵⁰
9. Ministeeriumide vahel ei koordineerita teadus- ja arendustegevust piisavalt. See süvendab T&A finantseerimise killustatust, piirab valdkonnaüleste poliitikaprobleemide lahendamist ja takistab parimate tavade kujunemist. T&A planeerimise ja kasutamise oskused on ebaühtlased. Seetõttu ei suuda riik olla nõudlik ja teadlik T&A tellija.⁵¹

VÄLJAKUTSED

Teadus täidab ühiskonnas asendamatu rolli vähemalt kolmes valdkonnas:

1. Teadus on innovatsiooni ja majandusliku konkurentsivõime alus. Teadust on vaja uute toodete, lahenduste ja protsesside loomiseks ning olemasolevate uuenduslike lahenduste rakendamiseks.
2. Teadus on peamiselt kahel viisil hariduse alus. Esiteks annab teadus haridusele teaduspõhise sisu – need teadmised, mida me õpetame, põhinevad nüüdisaegsel arusaamisel loodusest ja ühiskonnast ning on tõenduspõhised. Teaduslik lähenemine annab meetodid, mille abil analüüsida veel vastuseta küsimusi ja jõuda vajalike lahendusteni.

Teiseks on teadus vältimatult vajalik haridusprotsessi adekvaatseks kujundamiseks. Selles osalevad nii haridus- ja kasvatusteadlased kui ka teiste erialade esindajad, kes uurivad õppimise protsessi tervikuna ja pakuvad välja võimalusi selle arendamiseks.

3. Teadus on oluline osa kultuurist, luues ühiskonnale identiteeti, sidusust ja võimet suhelda teiste kultuuridega. Tüüpiline teadus täidab ühiskonna jaoks samasuguseid funktsioone nagu Arvo Pärdi muusika või meie olümpiavõidud. Universumi kargstruktuuri uurimine on Eestile vajalik

⁴⁴ Teadus- ja arendustegevuste kulutuste osatähtsus SKP-s 1998–2017. Statistikaamet. <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=TD052>

⁴⁵ Riigikontrolli aruanne Riigikogule „Riigi ülesannete rahastamine Euroopa Liidu toetustest“ (2017). https://www.riigikontroll.ee/Portals/0/Upload/ELi%20raha%20audtit_30.11.2017_LOPP.pdf

⁴⁶ European Innovation Scoreboard 2017. Eesti raport. <http://ec.europa.eu/docsroom/documents/23917>. European Innovation Scoreboard 2017. https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_et

⁴⁷ TA statistika, Eesti Teadusagentuur. <http://www.etag.ee/tegevused/uuringud-ja-statistika/statistika>

⁴⁸ Riigikontrolli aruanne Riigikogule „Riigi ülesannete rahastamine Euroopa Liidu toetustest“ (2017). https://www.riigikontroll.ee/Portals/0/Upload/ELi%20raha%20audtit_30.11.2017_LOPP.pdf

⁴⁹ OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017. http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecdscience-technologyand-industry-scoreboard-2017_9789264268821-en

⁵⁰ OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017. http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecdscience-technologyand-industry-scoreboard-2017_9789264268821-en

⁵¹ Pihor K., Tammsaar H. (2018). Eesti teadus- ja kõrgharidussüsteemi konkurentsivõime ja arengupotentsiaal. Hinnang olukorrale ja ettepanekud edasisteks tegevusteks. https://riigikantselei.ee/sites/default/files/contenteditors/organisatsioon/failid/rakkeruhmad/ta_rakkeruhma_aruteludokument_7.06.2018.pdf

ja väärtuslik hoolimata sellest, et sellest ei teki otsest majanduskasvu ja ka side haridusega ei ole väga tugev.

Seetõttu rahastavad riigid teadust kõigi nende kolme funktsiooni täitmiseks. On loomulik, et erinevad huvigrupid (majandusinimesed, ülikoolid, tippteadlased) rõhutavad teaduse eri funktsioone eri määral. Ometi ei ole need üksteisega asendatavad. Ilma teadushariduseta ei ole mõeldav ei majanduse konkurentsivõime suurendamine ega tippteadus. Nigeli majandus omakorda ei suuda teisi komponente ülal hoida. Seetõttu on teaduskorralduse ja -strateegia põhiline väljakutse saavutada nende kolme komponendi tasakaal. Seda ei saa teha huvigrupid ise, vaid riigil on siin oluline roll ülesannete püstitaja, juhtija ja tasakaalustajana. Seni ei ole riik seda rolli piisavalt täitnud.

Lähituleviku suur väljakutse on ka teaduse ja tõenduspõhise maailmapildi muutmine üldiseks väärtuseks, millest ka tegelikult juhitudakse. Teaduspõhisus, fakti- ja tõenduspõhisus on hädavajalikud nii ühiskonna konkurentsivõime, tervise ja heaolu kui ka hariduse edenemiseks.

MIDA TEHA?

1. Tuleb jätkata seniseid tegevusi, mis on hoidnud Eesti teaduse rahvusvaheliselt konkurentsivõimelisena. Konkurentsil põhinevate grantide finantseerimine tuleb tõsta tasemele, kus edukaks osutub umbes 30% taotlustest. Samuti on vajalik luua uusi rahastamisvahendeid, mis toetavad tipptasemel teadustööd, teaduse rahvusvahelistumist ja sidemete loomist nii Eesti kui ka rahvusvahelise ettevõtlusega.
2. Teaduse maine langus on kompleksne probleem ka teistes riikides⁵². Lahenduseks on investeerida teaduse ja teadustulemuste levitajate aususe (*integrity*), läbipaistvuse, autonoomia ja vastutuse suurendamisse.
3. Doktorikraadide kaitsmise suurendamiseks tuleb sisse seada doktorandigrandid, mis kataksid nii doktorandistipendiumid (keskmise palga suuruses) kui ka doktorandi teadustöö vahenditeks vajaliku raha.
4. Rahastamine viiakse OECD Frascati käsiraamatu kriteeriumite järgi 1%-ni SKP-st järgmise kolme aasta jooksul, lähtudes komplekselt Eesti majanduse, hariduse ja kultuuri vajadustest. Rahastamisskeemides ei ole viljakas vastandada baas- ja rakendusteadusi. Rahastamisel tuleb arvestada, et teadustöö toetab ka ülikoolide õppekavade kvaliteeti.

⁵² Trust in Science and Changing Landscapes of Communication, ALLEA 2019. https://www.allea.org/wp-content/uploads/2019/01/ALLEA_Trust_in_Science_and_Changing_Landscapes_of_Communication.pdf

3.2. Haridus: praegune olukord ja väljakutsed

MIS ON EESTI HARIDUSES HÄSTI?

1. Alusharidus on kvaliteetne ja alushariduses osalemise määr on kõrge (4–7-aastaste laste osakaal alushariduses 2016. aastal 93,6%)⁵³.
2. Eesti põhikooli tase on PISA uuringutele toetudes kõrge. Enamik Eesti õpilasi on omandanud baasoskused ja võrreldes teiste riikidega on väga nõrku õpilasi vähe.⁵⁴
3. Õppijatel on hariduse omandamiseks võrdsed võimalused. Vanemate ja õpilaste sotsiaalmajandusliku tausta mõju õpilaste tulemustele on üks väiksemaid maailmas, väikesed on ka koolidevahelised erinevused, sh erinevused maa- ja linnakoolide vahel.⁵⁵
4. Eesti õpetajad on kõrgelt kvalifitseeritud ja koolid ei erine süstemaatiliselt kvalifitseeritud õpetajate osakaalu poolest.⁵⁶

VÄLJAKUTSED

1. Õpetajate ja õppejõudude järelkasv

- Peaaegu pool (48%) Eesti õpetajaskonnast on üle 50 aastased⁵⁷, lähiaastatel jõuab pensioniikka oluliselt enam õpetajaid kui on õpetajakoolitusest lisandumas. Asendusvajadus jääb katmata, sest õpetajaamet ja õpetajakoolitus ei ole piisavalt populaarsed ja kõrgel tasemel aineõpetajate kandidaate napib.⁵⁸
- Koolivõrgu probleemide tõttu peab suur hulk õpetajaid töötama osakoormusega ning teisel on õpetajate puuduse tõttu vaja värvata tööle ilma kutseta ja/ või kvalifikatsioonita õpetajaid⁵⁹.
- Õpetajaameti atraktiivsust vähendab praeguste õpetajate vähene rahulolu oma tööga ja tunne, et nende ametit ei väärtustata ühiskonnas⁶⁰. Ameti populaarsusele ei aita kaasa ka töötasu, mis jääb oluliselt alla OECD keskmise⁶¹.

⁵³ HTM (2017). Haridus- ja teadusministeeriumi 2017. a aastaanalüüsi kokkuvõte. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika-0>

⁵⁴ Tire, G., Henno, I., Soobard, R., Puksand, H., Lepmann, T., Jukk, H., Lindemann, K., Kitsing, M. & Täht, K. (2016). PISA 2015 Eesti tulemused. Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused loodusteadustes, funktsionaalses lugemises ja matemaatikas. SA Innove, Tallinn. https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2017/11/PISA-2015_EESTI_ARUANNE_FINAL.pdf

⁵⁵ Tire, G., Henno, I., Soobard, R., Puksand, H., Lepmann, T., Jukk, H., Lindemann, K., Kitsing, M. & Täht, K. (2016). PISA 2015 Eesti tulemused. Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused loodusteadustes, funktsionaalses lugemises ja matemaatikas. SA Innove, Tallinn. https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2017/11/PISA-2015_EESTI_ARUANNE_FINAL.pdf

⁵⁶ HTM (2017). Haridus- ja teadusministeeriumi 2017. a aastaanalüüsi kokkuvõte. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika-0>

⁵⁷ OECD (2018). Estonia. Education at a Glance 2018: OECD Indicators. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/eag-2018-44-en>

⁵⁸ OSKA (2018). Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: haridus ja teadus. Uuringuaruanne. SA Kutsekoda. <http://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2018/11/OSKA-Hariduse-ja-teaduse-uuringuaruanne-2018.pdf>

⁵⁹ Selliov, R., Vaher, K. (2018). Õpetajakoolituse lõpetanud ja alustavad õpetajad EHISE andmetel. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/opetajad.pdf>

⁶⁰ Übius, Ü., Kall, K., Loogma, K., Ümarik, M. (2014). OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2013 tulemused. SA Innove, Tallinn.

⁶¹ OECD (2018). Estonia. Education at a Glance 2018: OECD Indicators. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/eag-2018-44-en>

2. Õpetajate, haridusjuhtide ja õppejõudude professionaalsus

- Õpetajate baastadmised arengu ja õppimise alal on puudulikud. Seetõttu on suhteliselt kasin ka õpetajate usk oma õpetamistegevuste tõhususse ning oskustesse õppijaid ja lapsevanemaid õppimise toetamisel nõustada⁶².
- Õpetajate omavaheline koostöö, sh koosõppimine õpikogukondades ja koostöö tugispetsialistidega on vähene⁶³. Vähene on ka valmisolek ja ajaressurs enesearendamiseks.
- Kasutusele on võetud uus kompetentsipõhine õpetajate kutsesüsteem, kuid selle potentsiaali ei kasutata piisavalt⁶⁴.
- Puuduvad koolijuhtide ametialase tagasisidestamise süsteem ja keskne pädevuse hindamise raamistik; kasutatav tagasisidesüsteem ei ole kohustuslik⁶⁵.

3. Tugispetsialistide puudus ja raskused kaasava hariduse rakendamisel

- Hariduslike erivajadustega õpilaste kaasamine tavakoolide tavaklassidesse on jäänud tagasihoidlikuks. Neist hariduslike erivajadustega lastest, kes käivad tavakoolis ja suudaksid õppida tavaõppekava järgi, õpivad tegelikult tavaklassis suhteliselt vähesed⁶⁶.
- Hariduslike erivajadustega õpilaste tavakoolidesse kaasamiseks pole piisavalt vahendeid, õpetajatel puudub tugi, aga ka vajalikud oskused⁶⁷.
- Suur probleem on õppenõustamise spetsialistide, eriti koolis töötavate eripedagoogide ja psühholoogide puudus. Koolipõhiseid tugiteenuseid ei saa eri allikate hinnangul piisavalt pakkuda 40–60% koolidest.⁶⁸

4. Suutmatus lahendada eesti keele õpetamise probleeme vene õppekeelega koolides

- Eesti keele ebapiisav omandamine takistab selgelt venekeelsete õpilaste edasijõudmist Eesti haridussüsteemis ning see võib soodustada rahvusel põhinevat eristumist⁶⁹.
- Siht saavutada aastaks 2020 tase, kus 90% vene õppekeelega põhikooli lõpetajatest valdab eesti keelt vähemalt tasemel B1, pole senise tempo juures reaalne⁷⁰.
- Lisaraha jagamine koolidele keeleõppeks, panustamata oluliselt eesti keele kui teise keele õpetamise metoodika arendamisele, ei lahenda keeleõppe probleemi.

⁶² Malva . L., Linde, M., Poom-Valickis, K., Leijen, Ä. (2018). OECD õpetajate pedagoogiliste teadmiste pilootuuringu Eesti raport. Haridus- ja Teadusministeerium.

⁶³ Übius, Ü., Kall, K., Loogma, K., Ümarik, M. (2014). OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2013 tulemused. Lk 158. SA Innove, Tallinn.

⁶⁴ Santiago, Paulo, *et al.* (2018). Hinnang ja Soovitused. OECD Reviews of School Resources: Estonia 2016. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/knb2i9-e>

⁶⁵ Santiago, Paulo, *et al.* (2018). Hinnang ja Soovitused. OECD Reviews of School Resources: Estonia 2016. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/knb2i9-e>

⁶⁶ Santiago, Paulo, *et al.* (2018). Hinnang ja Soovitused. OECD Reviews of School Resources: Estonia 2016, OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/knb2i9-e>

⁶⁷ Räs, M-L., Kallaste, E., Sandre, S-L. (2016). Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Uuringu lõppraport. Eesti rakendusuuringu keskus CENTAR.

⁶⁸ HTM (2017). Haridus- ja teadusministeeriumi 2017. a aastaanalüüsi kokkuvõte. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika-0>

⁶⁹ Santiago, Paulo, *et al.* (2018). Hinnang ja Soovitused. OECD Reviews of School Resources: Estonia 2016, OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/knb2i9-e>

⁷⁰ HTM (2017). Haridus- ja teadusministeeriumi 2017. a aastaanalüüsi kokkuvõte. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika-0>

- Ebapiisav on ka õppetöö kvaliteet vene õppekeelega põhikoolides, sest toetudes PISA uuringutele on vene õppekeelega koolide õpilaste keskmine tulemus endiselt märkimisväärselt nõrgem kui eesti õppekeelega koolide õpilastel⁷¹.

5. Puudulik koostöö tõenduspõhiste haridusotsuste tegemisel

- Erinevate tasandite, sh ministeeriumide koostöö nii seadusloome ja arendustegevuste planeerimisel kui ka rakendamisel on vähene või puudub üldse; seetõttu ei suudeta saavutada ka strateegilisi eesmärke; loodavad õppekavad, õppematerjalid ja koolitus ei toeta muudatusi piisavalt.
- Riigi ja haridusasutuste tasandi otsused ei toetu järjepidevatele uuringutele ja analüüsidele.
- Haridusasutused vajavad enam tuge ülikoolidelt, kuid õppejõudude ülekoormatus ja alatasustatus ning kõrghariduse alarahastatus ei võimalda seda piisavalt pakkuda.
- Täienduskoolituse rahastusmudel ei toeta koolide tegelikku vajadust ja nüüdisaegseid professionaalsuse arendamise põhimõtteid, s.o organisatsioonipõhist nõustamist ja juhendamist.

MIDA TEHA?

Riigi tasandil tuleb välja töötada pikaajaline strateegia ja arenguprogramm õpetajate ja haridusjuhtide järelkasvu ja professionaalsuse toetamiseks.

1. Riigi kulutused haridusse tuleb viia vastavusse vajadustega (sh lasteaedade, koolide ja kõrgkoolide õppetegevuse rahastamine, palgakulud, praktika läbiviimise kulud, arenduskulud, teadustöökulud ja muud tegevustoetused). Hariduse rahastamiseks tuleb sõlmida pikaajaline poliitiliste jõudude ülene kokkulepe.
2. Otsused peavad olema pädevad ja tõenduspõhised. Riigi strateegia ja igapäevane praktika haridusotsuste tegemisel (sh Euroopa Liidu struktuurivahendite kasutamise reeglid) ei tohi olla omavahel vastuolus ning peavad toetuma analüüsidele ja uuringutele. Koos riigi tasandil kavandatavate muudatustega kavandatakse ka nende järelevalve.
3. Riigieelarves tuleb ette näha vahendid ning välja töötada riiklik pikaajaline strateegia õpetajate, tugispetsialistide, õppejõudude, haridusjuhtide ja -ametnike paindlike õppimisvõimaluste (nii esma- kui ümberõpe) toetamiseks (stipendiumid, vaba semester jms), et meie koolides õpetaksid pädevad õpetajad ning haridusotsuseid teeksid pädevad juhid.
4. Luua tuleb õpetajate ja haridusjuhtide karjääriredel, mis on kooskõlas kutsestandardite või muude pädevusraamistikega.
5. Riigi tasandil tuleb tagada õpetajate, tugispetsialistide ja õppejõudude (sh lasteaiad, koolid, kõrgkoolid ja huvikoolid) ning haridusjuhtide konkurentsivõimeline palk ning professionaalsuse arenguks ja järelkasvu tagamiseks vajalikud vahendid.
6. Riiklikud õppekavad tuleb ümber kujundada. Õppekavad peavad läbivalt lähtuma nüüdisaegse õpikäsituse eesmärkidest ja toetama ennastjuhtivate õppijate kujunemist (sh

⁷¹ Santiago, Paulo, *et al.* (2018). Hinnang ja Soovitused. OECD Reviews of School Resources: Estonia 2016, OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/9b229e9e>

vajadus kujundada osa õppekavast koostöös õppijatega). Ennastjuhtiv õppija on avatud, valmis elukestvaks õppeks ja suudab avada oma potentsiaali eri rollides. Üks suuremaid väljakutseid on õppekava üldosast lähtudes muuta põhjalikult riiklikke ainekavasid ja võtta kasutusele senisest koostöisemad õppemeetodid.

7. Kõrghariduse, sh õpetajakoolituse rahastus peab oluliselt suurenema, et võimaldada enam individualiseeritud, paindlikke õppekavu ja kvaliteetset praktikat.
8. Riiklikul tasandil tuleb tagada vahendid kaasava hariduse rakendamiseks täiendus- ja ümberõppel, õpetajaabide väljaõpetamiseks ja nende töö tasustamiseks (vajaduse korral on klassiruumis kaks õpetajat).
9. Koolipidajal tuleb süsteemselt läbi mõelda koolivõrgu küsimused ning koolide roll kohaliku kogukonna teadmiste, hoiakute ja oskuste kujundamisel kogu elukaare ulatuses.

Kõrgkoolid

1. loovad aastaks 2035 paindlikud ja individuaalseid vajadusi arvestavad õpetajakoolituse ja tugispetsialistide õppekavad nii esma- kui ka ümberõppeks, sh nn mitmikspetsialiseerumiseks;
2. arendavad välja paketid õpetajate ja õppejõudude pedagoogiliste teadmiste kujundamiseks, sh eelkõige õppijate arengut ja õppimist ning kaasava hariduse rakendamist puudutavate pädevuste omandamiseks;
3. loovad paindlikud ümber- ja täiendusõppe võimalused, mis arvestavad õppijate vajadustega ja toetavad nn uuriva õpetaja kujunemist. Uuriv õpetaja oskab märgata ja uurida oma professionaalse arengu, õppija ja õpikeskkonna probleeme kooli tasandil. Kasutatakse paindlikke koolipõhiseid koolitusmudeleid;
4. arendavad välja kaasava hariduse kompetentsikeskused, mille koordineerimisel tehakse teemakohast teadus- ja arendustööd ning taseme- ja jätkukoolitust.
5. Õpetamisel ja õppimisel kasutatakse enam probleemõpet ja projektõpet, mis võimaldavad keskenduda tähenduslikele õppeülesannetele ja kujundada vastutust isiklikus elus, koolis, kohalikus kogukonnas või ühiskonnas olevate probleemide loovaks ja uuenduslikuks lahendamiseks. Ülikoolide õpetajahariduse kompetentsikeskused toetavad uute meetodite väljaarendamist ja kasutuselevõttu, riiklikult toetatakse laiemalt nende levitamist.
6. Tõhustatakse eesti keele kui võõrkeele õpetamise metoodika arendamist ja uurimist ning õpetajakoolituse lõpetajate valmisolekut töötada mitmekeelses klassiruumis.
7. Kõigil taseme- ja täiendusõppe kursustel pööratakse suuremat tähelepanu õppimist ja arengut käsitlevatele nüüdisaegsetele teadmiste vastavate õppematerjalide ja uuringuülevaadete loomisele.

Koolid ja lasteaiad

1. Haridusasutuste juhtimine muutub aastaks 2035 senisest kollegiaalsemaks, seatud eesmärged järjepidevalt toetavaks. Haridusjuht on õppiv professionaal.
2. Haridusjuhid toetavad õpetajate professionaalsust ja autonoomiat nende kollektiivse arendamise ja süsteemse analüüsi abil. Toetatakse õpetaja karjääriraja kujunemist: karjäärimudel on motiveeriv ning arvestab professionaalsuse kasvu (sh kutsekvalifikatsiooni tõstmist), õpetaja erinevaid ülesandeid, panust ja tulemusi nii

haridusasutuse tasandil kui ka väljaspool seda. Haridusjuhid tunnetavad oma vastutust kohaliku kogukonna, riigi ja inimkonna arengu ja heaolu eest.

3. Õpetamine (lasteaedades, koolides, kõrgkoolides) on meeskonnatöö, kus õpetajad, tugispetsialistid, kaasõppijad ja haridusasutuste juhid tegutsevad üheskoos õppijate tervikliku arengu nimel. Õpetajad ja õppijad seavad pika- ja lühiajalisi ühiseid õpieesmärke. Kool võtab vastutuse kõigi õppijate võimestamise eest õpikogukonnas ja koostöö eest suuremate eesmärkide saavutamisel, kui see on individuaalselt võimalik. Selleks arendatakse õpetajate vajalikke pädevusi ning arengut ja õppimist käsitlevaid teadmisi.
4. Haridusasutuse juht loob võimalused õpetajate ja meeskonna professionaalseks arendamiseks, sh õpetamise ja õppimise tähenduslikumaks muutmiseks. Süsteemselt tegeldakse professionaalse arengu analüüsi ja tagasisidestamisega, et toetada õpetajate õppimist ja arengut ning väärtustada nende töö uurimist ja arendamist.

3.3. Kutseharidus: praegune olukord ja väljakutsed

Kutseharidus selle **avaras tähenduses** on igasugune kutsealal tegutsemiseks vajalik oskuste, teadmiste, vilumuste ja väärtushinnangute kogum, või siis lühidalt „mõnel kutsealal tegutsemiseks vajalik haridus“⁷². Sellisel juhul me ei määratle, kus ja kuidas on see haridus omandatud – kas iseõppimise, formaalhariduse, täienduskoolituse või meistri käe all töötamise kaudu. **Kitsamas tähenduses** mõistetakse kutsehariduse all haridust, mida omandatakse kutseõppeasutustes ja ka osas rakenduskõrgkoolides formaalhariduslike kutseõpingute raames Eesti kvalifikatsiooniraamistiku⁷³ tasemetel 2–5.

Olukorra ja peamiste väljakutsete kirjeldamisel lähtume kutseharidusest selle kitsamas tähenduses, lahenduste juures avardame tähendust.

PRAEGUNE OLUKORD

Kutseharidust on Eestis võimalik omandada nii kutseõppeasutustes kui ka rakenduskõrgkoolides. 2018/2019. õppeaastal pakuvad kutseõpet 32 kutseõppeasutust ja kuus rakenduskõrgkooli (vastuvõtt kutseõppesse toimub viies rakenduskõrgkoolis).

Põhikoolilõpetajate jagunemine kutse- ja üldkeskhariduse vahel ei ole viimasel kümnel aastal muutunud. Aasta 2020 eesmärk on jaotus 35/65, kuid viimasel viiel aastal on kutsehariduse valinud 26–28% ja üldkeskhariduse 72–74% põhikoolilõpetajatest. Samas on piirkonniti märkimisväärsed erinevusi: näiteks Ida-Virumaal jõuab kutseõppesse 42% põhikooli lõpetanutest, Tartumaal vaid 20%. Kolme aasta jooksul pärast põhikooli lõppu jõuab kutseharidusse siiski juba oluliselt enam noori – 37%. OECD riikides keskmiselt õpib kutseõppes 44% ja EL23-s keskmiselt 47% keskhariduse tasemel õppivatest noortest.⁷⁴

Kutseõppesse astuvad endiselt madala keskmise hindega põhikoolilõpetajad. Ligi 70% põhikoolilõpetajatest keskmise hindega 3,29 jätkab õpinguid kutseõppes⁷⁵, neist umbes pooled

⁷² Haridussõnastik, <http://www.eki.ee/dict/haridus/index.cgi?Q=kutseharidus&F=M&C06=en>

⁷³ vt Kvalifikatsiooniraamistik, <https://www.kutsekoda.ee/eesti-kvalifikatsiooniraamistik-ekr/>

⁷⁴ OECD Education at a Glance 2018. Eesti faktilaht. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eesti_faktilaht.pdf

⁷⁵ Kreegipuu, T., Jaggo, I. (2018). Õpingute jätkamine pärast üldkeskharidust. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/keskhariduse_jatk_kreegipuu.pdf

ei jõua kutsekeskhariduse omandamiseni.⁷⁶ Katkestamine kutsehariduses on mõnevõrra vähenenud, seda peamiselt täiskasvanud õppijate osakaalu suurenemise tõttu. Kutsekeskhariduse õppekavadel on katkestamine siiski pigem suurenenud.⁷⁷

Katkestamise ajendeid on erinevaid, kuid ilmselt on süvapõhjus ebapiisavad õpioskused, mille arendamine on jäänud unarusse põhikoolis ja tagaplaanile kutsekoolis.

Viimaste aastate positiivne areng on täiskasvanute (25+ vanuses) osaluse kiire kasv kutseõppes: 2017. aastal oli neid juba 37% – 8866 õppijat (2012. aastal 23% – 6101 õppijat). Siiski oli eri- ja kutsealase hariduseta täiskasvanute osakaal 2017. aastal väga suur – 28,6%. Vaatamata mitmetele meetmetele on see protsendimäär püsinud samal tasemel viimased 3–4 aastat. Eri- ja kutsealase hariduseta täiskasvanute seas moodustavad üle poole põhiharidusega või sellest madalama haridusega täiskasvanud.⁷⁸

Kutsehariduse lõpetanute hõive ja palk on kiirelt kasvanud. Aastatel 2011–2016 kasvas enim kutseharidusega inimeste hõivatus, mis tõusis 68%-lt 73%-ni. 2015. aastal lõpetanud said 2016. aastal 55% rohkem palka kui 2010. aasta lõpetajad 2011. aastal.⁷⁹

Kõrghariduses jätkavate kutsekeskhariduse omandanud inimeste osakaal on endiselt väga väike: keskmiselt 6% ühe aasta lõpetajatest⁸⁰.

Suurim probleem Eesti hariduses tervikuna on madala haridustasemega mitteõppivate 18–24-aastaste noorte osakaal, mis on püsinud juba mitmeid aastaid 10,8% ringis⁸¹. Elukestva õppe strateegia siht aastaks 2020 on vähem kui 9%, kuid keskhariduseta noorte osakaal nooremas vanuserühmas hoopis kasvab.

Kutseharidus selle kitsamas tähenduses täidab Eestis väga eripalgelisi rolle:

- valmistab vastavalt tööturu vajadustele ette 2.–5. taseme kutsekvalifikatsiooniga töötajaid;
- loob võimaluse omandada kutsealal tegutsemiseks vajalik kvalifikatsioon – oskuste, teadmiste, vilumuste ja väärtushinnangute kogum;
- reageerib kiirelt tööturu vajadustele;
- annab õppijale võimaluse omandada keskharidus paralleelselt kutseõpingutega ja jätkata soovi korral õpinguid kõrghariduse tasemel;
- loob paindlikud võimalused ümberõppeks lühikeste tasemeõppe kursuste kaudu;
- loob võimalused elukestvaks õppeks täienduskoolituse ja vabahariduslike õpingute vormis;

⁷⁶ Valk, A. (2016). Madala haridustasemega noored. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/haridusmin_madala_haridustasemega_noorte_osakaal.pdf

⁷⁷ Haridus- ja Teadusministeerium (2016). Haridus- ja Teadusministeeriumi 2016. a aastaanalüüsi kokkuvõte. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/sites/default/files/hm-aa-kokkuvote.pdf>

⁷⁸ Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkondade arengukavade 2017. a tulemusaruanded (2018). https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/hm_tulemusvaldkondade_2017_aruanded.pdf

⁷⁹ Leppik, M. (2018). Kutse- ja kõrgharidusõpingud lõpetanute edukus tööturul 2016. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/edukus_tooturul_marianne_leppik.pdf

⁸⁰ Kreegipuu, T., Jaggo, I. (2018). Õpingute jätkamine pärast üldkeskharidust. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/keskhariduse_jatk_kreegipuu.pdf

⁸¹ Haridus- ja Teadusministeeriumi 2017. a. aastaanalüüsi kokkuvõte. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/htmaastaanalus2018_kokkuvotted_002.pdf

- loob erivajadustega õppijatele võimalused omandada toimetulekuks vajalikud oskused ja vilumused;
- võimaldab muuhulgas põhihariduseta, käitumisraskustega ja/või õpioskusteta noortel õpinguid jätkata, arendada nende töö- ja õpioskusi, toetada karjäärivalikuid ja iseseisvat toimetulekut.

VÄLJAKUTSED

1. Kutseharidus on ülereguleeritud. Ülereguleeritus ilmneb eelkõige õppekavadele kehtestatud reeglites ja nõuetes, mis võtavad koolilt ära vastutuse oma põhitegevuse tulemuslikkuse eest. Ühelt poolt peab kutseharidus paindlikult reageerima tööturu pidevalt muutuvatele vajadustele, teisalt aga peavad õppekavad lähtuma kehtivatest kutsestandarditest. Kutsekeskharidust reguleerivad riiklikud õppekavad, milles on fikseeritud mitte ainult kohustuslikud õppeained, vaid ka nende mahud kohati 0,5 EKAP täpsusega.
2. Kutseharidus on alareguleeritud. Alareguleeritus ilmneb riigi suutmatuses või soovimatuses vaadelda üld- ja kutseharidussüsteemi ühtse tervikuna ning arendada seda õppija, mitte süsteemi vajadustest lähtudes. Riigigümnaasiumide väljaehitamine kutseõppeasutuste olemasolu ja võimalusi arvestamata on üks näide vähesest riigipoolsest „sekkumisest“. Üldhariduskooli ja kutseõppeasutuse toomine ühe katuse alla ei saa jätkuvalt riigimeeste toetust „kutsehariduse maine“ ettekäändel. Kutsehariduse maine on aasta-aastalt uuringute põhjal otsustades küll paranenud, kuid ei ole meie hariduskäitumist siiski muutnud.
3. Kutseõppeasutus peab täitma väga eripalgelisi ja keerulisi ülesandeid, mida tegelikult suudaks välja kanda ainult ühiskond tervikuna või siis vähemalt see osa ühiskonnast, mis selgelt seostub kutsehariduse valdkonnaga selle laias tähenduses:
 - ühelt poolt avaldavad kutseharidusele survet ettevõtjad, kes soovivad väga kiiresti saada väga häid oskustöölisi;
 - teiselt poolt ootab ühiskond laiemalt, et kolme aastaga omandaks õppija kutseoskuste kõrval ka heal tasemel keskhariduse ja oleks suuteline minema edasi õppima kõrgkooli;
 - kolmandast küljest vaatavad kutsekoolide poole lootusrikkalt hariduslike erivajadustega laste vanemad, kes loodavad, et just kutsekool annab nende lapsele elus toimetulekuks vajalikud oskused ja teadmised;
 - kohaliku omavalitsuse haridusnõunikud ja sotsiaaltöötajad ootavad, et kutsekool võtaks enda hoole alla probleemsetes peredes kasvavad lapsed;
 - lisaks soovib töötav täiskasvanu täiendada end mõnel kutsealal, olgu siis hobi-harrastuse või ümberõppe eesmärgil.

MIDA TEHA?

1. **Esmalt tuleb kokku leppida, et kutseharidus on igasugune kutsealal tegutsemiseks vajalik oskuste, teadmiste, vilumuste ja väärtushinnangute kogum.** Kuna igasugusel kutsealal tegutsemiseks on muuhulgas vaja ka üldpädevusi, sh õpioskusi, on kutseharidusega seotud alus- ja üldharidus, aga ka kõrgharidus, mis on eeldus nii mõnelgi

kutsealal tegutsemiseks. Seega peaks haridussüsteem, aga ka täienduskoolitusasutused ja töömaailm tervikuna võtma vastutuse kutsehariduse valdkonna edendamise eest.

2. **Ühtluskool = üldharidus + kutseharidus.** Aastal 2035 on ühtluskool õppeasutus, kus on võimalik omandada rohkem või vähem integreeritult nii üldharidus kui ka mõni kutseoskus. Selles koolis saab õppija valida erinevate suundade vahel, olenevalt oma võimetest ja eelistustest. Õpilasi ei lahterdata üldhariduskoolidesse ja kutsekoolidesse. Õpilasele on loodud keskkond, milles saavad avalduda ja areneda tema tugevad küljed ning mis motiveerib teda saavutama ka need eluks vajalikud oskused, teadmised ja vilumused, mille omandamiseks on vaja pingutust. Ühtluskoolis omandavad õppijad juba algklassides valmisoleku elukestvaks õppeks. Nende jaoks on õppimine elustiil, millega on seotud nii pingutus kui ka selle kaudu sündiv rahulolu. Spetsialiseerumine mõnele kutsealale on selles koolis üks valikutest ja sellega on võimalik asuda süvitsi tegelema juba algklassides. Õpetajatena töötavad oma ala meistrid, õpilased saavad ettevõtetes varakult esmase töökogemuse. Õpingud on üles ehitatud nõnda, et kõikidel õpilastel (olenemata spetsialiseerumisest) on tarvis omandada mitmeid eluks vajalikke oskusi – näiteks õpitakse programmeerimise kõrval füüsikaga lõimitult elektritööd ning keemia- ja kunstiõpetaja juhendamisel seina värvimist.
3. **Ettevõtted kui haridusasutused.** Töömaailma vajadused muutuvad sedavõrd kiiresti, et haridussüsteem ei suuda juba praegu nendega kaasas käia. Seetõttu on oluline, et formaalharidussüsteemist saaks õppija head õpioskused jm üldpädevused, millele toetudes oleks neil lihtne erinevates ettevõtlusvaldkondades vajalikke oskusi omandada. Seega toimub kutseõpe 2035. aastal valdavalt ettevõtetes. Rakendatakse nn õpipõisiõppe meetodit, tehes koostööd ühtluskoolidega, ning õpilasi õpetavad ettevõtted saavad maksusoodustusi.
4. **Kutsevaldkondade arenduskeskused.** Vastutus kutsevaldkondade arendamise ning ajakohase koolituse pakkumise eest on praegu hajutatud väga erinevate asutuste vahel (kutseõppeasutused, rakenduskõrgkoolid, ülikoolid, SA Innove, SA Kutsekoda, erialaliidud jpt). Otstarbekas oleks ressursid koondada ning moodustada kutseõppeasutuste, rakenduskõrgkoolide ja ülikoolide pädevust ühendades kutsevaldkondade arenduskeskused, mis analüüsivad koolitusvajadusi ja tulevikusuundumusi ning pakuvad täiendus- ja ümberõpet täiskasvanutele; viivad läbi rakendusuuringuid valdkonnas tegutsevate ettevõtete tellimisel ning teevad koostööd ühtluskoolidega, kaasates õpilasi arendustegevustesse.
5. Elanikkonna vananemist arvestades loob riik **ümber- ja täiendõppe võimalusi täiskasvanutele**, võttes arvesse tööturu tulevikuprognoose ja ettevõtete vajadusi. Eraldi tähelepanu pööratakse muukeelse elanikkonna täiendus- ja ümberõppele ning selle kvaliteedile.

3.4. Kõrgharidus: praegune olukord ja väljakutsed

KÕRGHARIDUSE FUNKTSIOON ÜHISKONNAS

Kõrgharidus ja teadus on ideaalis Eesti ühiskonna ja majanduse arengu mootor ning Eesti kultuuriruumi jätkusuutlikkuse tagatis. Selleks peab kõrgharidus täitma erinevaid funktsioone.

Õpe: kõrgharidusega spetsialistide ettevalmistamine Eestile olulistest valdkondades kolmel kõrghariduse astmel, Eesti haritlaskonna kasvatamine, tippjuhtide ja teadussiirde eestvedajate ettevalmistamine ning teadlaste järelkasvu kindlustamine doktoriõppe abil; mitmekesiste

elukestva õppe võimaluste pakkumine nii ümber- kui ka täiendusõppeks; rahvusvahelise õppe korraldamine Eesti tööturu vajadustest lähtudes ning valdkondades, kus meil on olemas tiptasemel unikaalne teadmus.

Teadus: aktiivne osalemine maailma teadmusloomes alus- ja rakendusuringute kaudu, Eestit ja eesti rahvast uurivate teaduste arendamine, panus Eesti ja maailma ees seisvate probleemide lahendamisse, aktiivne osalemine rahvusvahelistes teaduskoostöö võrgustikes.

Ühiskonna teenimine: Eesti ühiskonna arengu eestvedamine, ühiskonna probleemide sõnastamine ja lahenduste pakkumine; teaduspõhise ühiskonna ja majanduse kujundamine ning tehnoloogilise, sotsiaalse ja kultuurilise innovatsiooni edendamine, Eesti demokraatliku õigusriigi edendamine ning omariikluse hoidmine ja edendamine, Eesti piirkondlikult tasakaalustatud arengu eest seismine, eesti keele ja kultuuri uurimine ja arendamine ning eesti teaduskeele edendamine, eesti kultuuripärandi uurimine, säilitamine ja tutvustamine.

PRAEGUNE OLUKORD⁸²

Eestis on 2018. aastal 20 kõrgkooli, neist kuus avalik-õiguslikku ja üks erälikool ning kaheksa riiklikku rakenduskõrgkooli ja viis erarakenduskõrgkooli. Kõrgkoolide arvu poolest oleme pärast kiiret tõusu sajandivahetusel, mil kõrgharidust pakkuvate õppeasutuste arv Eestis ulatus 49-ni, jõudnud tagasi 1994. aasta tasemele. Kõrgharidusmaastik on pärast 2009.–2011. aastatel toimunud üleminekuhindamisi olnud suhteliselt stabiilne. Peamised struktuursed muutused on puudutanud rakenduskõrgkoolide liitmist avalik-õiguslike ülikoolidega (Pedagoogiline Seminar Tallinna Ülikooliga, Mereakadeemia ja IT Kolledž Tallinna Tehnikaülikooliga). Kaks erälikooli on ümber kujundatud rakenduskõrgkooliks (EELK UI ja Euroakadeemia).

Üliõpilaste arv on võrreldes 2011/2012. õppeaastaga oluliselt vähenenud: 2011/2012 – 67 607, 2018/2019 – 45 815.⁸³ Vähenenud on eelkõige bakalaureuse- ja rakenduskõrgharidusõpe üliõpilaste arv: 2011/2012 – 47 362, 2017/2018 – 28 431 (s.o 40%). Kõige vähem on üliõpilaste arv muutunud nendes riiklikes rakenduskõrgkoolides, mis tegutsesid nii aastal 2011 kui 2018 (18%). Avalik-õiguslikes ülikoolides on õppijate koguarv vähenenud ligi 27% võrra.

Magistriõppe üliõpilaste arv on stabiilselt kasvanud. Seda on põhjustanud peamiselt töötavate inimeste tulek ülikooli ning ingliskeelsete magistriõppekavade ja neil õppivate välisüliõpilaste arvu suurenemine⁸⁴. Doktoriõppesse vastuvõtt on vähenenud umbes 18%, samas on suurenenud välisdoktorantide osakaal: 2011/2012 – 6% (198/3051), 2018/2019 – 21% (516/2412). Kokku õppis Eesti kõrgkoolides 2018/2019. õppeaasta alguses 5047 välisüliõpilast. Välisüliõpilaste osakaal on juba ületanud Eesti elukestva õppe strateegias 2020 seatud sihtväärtuse 10%. Kõige suurem on välisüliõpilaste osakaal doktoriõppes (21,4%) ja magistriõppes (18%). Avalik-õiguslike ülikoolide bakalaureuseõppes moodustavad välisüliõpilased 9% õppijaskonnast.

Vähenenud on ka üliõpilaste arv õppejõu kohta (andmed Haridussilmast): 16,2 (2011) vs 13,1 (2018: EMTA – 5, EMÜ – 9, TÜ – 10, TalTech – 14, EKA – 18, TLÜ – 23; võrdluseks, Soomes 15,3, Hollandis 14,8, Saksamaal 12, Norras 9⁸⁵).

⁸² Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkondade arengukavade 2017. a tulemusaruanded (2018) https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/htm_tulemusvaldkondade_2017_aruanded.pdf

⁸³ Haridussilm, <https://www.haridussilm.ee/>, andmed uuendatud 2019. aasta jaanuaris.

⁸⁴ Kreegipuu, T. (2017) Välisüliõpilased Eesti kõrghariduses. <https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/valisuliopilased.pdf>

⁸⁵ OECD (2016). https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EAG_PERS_RATIO

Eestis on reeglina võimalik õppida sarnaseid erialasid kahes või enamal kõrgkoolis, üksikud erandid välja arvatud (meditsiin, veterinaaria, põllumajandus ja metsandus, sisekaitse, riigikaitse). Näiteks:

- arhitektuurierialasid on võimalik õppida neljas kõrgkoolis (EKA, TalTech, TTKK, EMÜ),
- kunstide valdkonna erialasid kuues kõrgkoolis (EKA, TLÜ, TÜ, Kõrgem Kunstikool Pallas, Eesti Ettevõtluskõrgkool EEK Mainor, Euroakadeemia),
- bio- ja keskkonnateadusi viies kõrgkoolis (TÜ, EMÜ, TalTech, TLÜ, Euroakadeemia)
- äri- ja halduse erialasid kümnes kõrgkoolis (TÜ, TalTech, TLÜ, EMÜ, EMTA, EBS, EEK Mainor, EA, LVRKK, SKA), kusjuures üliõpilaste arv on kümne aastaga vähenenud ligi kaks korda (16 773 vs 8465),
- õigust kolmes kõrgkoolis (TÜ, TLÜ, TalTech), kusjuures üliõpilaste arv kümne aastaga vähenenud enam kui kaks korda (4468 vs 2054).

Seega on alust väita, et ligipääs kõrgharidusele on Eestis väga hea. Üliõpilasel on võimalik eestikeelsetel õppekavadel täiskoormusega õppides omandada kõrgharidus kõikides õppesuundades ning valida seejuures erinevate kõrgkoolide vahel.⁸⁶ Tänu ülikoolide kolledžitele on kõrgharidust võimalik omandada ka väljaspool Tallinna ja Tartut – kolledžid tegutsevad Narvas, Viljandis, Haapsalus, Pärnus, Kuressaares, samuti Rakveres. Kahtlemata on positiivne see, et üliõpilaste arv õppejõu kohta on võrreldes mitmete EL riikidega väike. Samas on küsitav, kas Eestile on see suhtarv jõukohane, arvestades (eelkõige noorte) õppejõudude väga madalat palgataset mitte ainult võrdluses arenenud lääneriikide, vaid ka Eesti üldhariduskoolide õpetajate palgaga. Positiivne on LTT erialade osakaalu suurenemine koguvastuvõtust (2018. aastal 32%) ja eriti IKT erialadele vastu võetud üliõpilaste absoluutarvu suurenemine (1239lt 1524le), kuigi ka see ei võimalda katta tööturu vajadusi. Suurenenud on vanusegruppi 35+ kuuluvate õppijate osakaal (12%-lt 16%-le). Õpperühmad on muutumas üha heterogeensemaks ja vajadus paindliku õppekorralduse järele üha suureneb. Õpingute ajal töötas 2015. aastal enam kui kolm neljandikku vilistlastest, sealjuures töötasid ligi pooled vilistlastest nii enne õpingute algust kui ka õpingute ajal ning neljandik asus tööle alles õpingute ajal⁸⁷. Katkestamine kõrghariduses on endiselt kõrge – see on esimese õppeaasta üliõpilaste seas võrreldes 2013. aastaga vähenenud vaid ühe protsendi võrra (2018. aastal 21,6%, sihtväärtus 2020 on 15%).

Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuuri poolt aastatel 2012–2018 läbi viidud kvaliteedihindamiste tulemustele ja nende analüüsidele⁸⁸ tuginedes võib väita, et kõrghariduse kvaliteet Eestis on hea. Väliseksperdid kiidavad aruannetes ajakohast taristut, õppekeskkonda ja laboreid, kõrgkoolide strateegilist juhtimist, liikmeskonna kaasamist otsustusprotsessi, õppejõudude kvalifikatsiooni ja pühendumist ning teadustöö taset. Õppekavad on igati tasemel, õppemeetodid mitmekesised ning üliõpilaste nõustamissüsteemid eeskujulikult välja arendatud.

⁸⁶ Leppik, M. (2018). Kutse- ja kõrgharidusõpingud lõpetanute edukus tööturul 2016.

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/edukus_tooturul_marianne_leppik.pdf

⁸⁷ Eesti kõrgkoolide 2015. aasta vilistlaste uuring. Aruanne (2016). https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/vil2015_aruanne.pdf

⁸⁸ Lauri, L., Mattisen, H. (2017). Kõrgharidusõppe kvaliteedi hindamise tulemused 2012–2016. <http://ekka.archimedes.ee/wp-content/uploads/OKH-tulemused-final-long.pdf>

Lauri, L. (2016). Eesti kõrghariduse tugevused ja arenguvajadused õppekavagruppide kvaliteedihindamise tulemuste taustal.

<http://ekka.archimedes.ee/wp-content/uploads/%C3%95KH-kokkuv%C3%B5te-2015veebi.pdf>

Lauri, L. (2018). Kõrghariduse hindamistulemustest 2017. Ülevaade haridussüsteemi välisindamisest 2017/2018, lk 47–49.

http://ekka.archimedes.ee/wp-content/uploads/ulevaade_haridussusteemi_valishindamisest_2017-2018_0a.pdf.pdf

Esile tõstetakse kõrgkoolide koostööd tööandjatega ja lõpetajate konkurentsivõimet.⁸⁹ Samas leiab vaid kolmandik Eesti tudengitest, et nad on rahvusvahelise tööturu jaoks piisavalt ette valmistatud⁹⁰.

Mõned kitsaskohad korduvad: suutmatuse/soovimatuse teha piiratud ressursside tingimustes strateegilisi valikuid ja juhtida (tuleviku)riske; „rahvusvahelistumine kodus“ ei ole piisav, vähe on ingliskeelseid õppekavu ja välisõppejõude, kohalike õppejõudude inglise keele oskus on kohati kesine; üliõpilaste ja õppejõudude välismobiilsus on rahvusvahelises võrdluses madal; õppejõud on õppetööga ülekoormatud, teadustöö osakaalu arvestatakse õppejõu töökoormuses vähe; üldpädevuste kujundamisele pööratakse vähe tähelepanu, õppejõud ei pea nende arendamist oma ülesandeks; üliõpilaste hindamine ei ole alati vastavuses kavandatud õpiväljunditega ning pole tagatud selle objektiivsus; üliõpilase õppimiskoormus on sarnaste ainepunktidega õppeainete puhul väga erinev, nõudlikkus kohati liiga madal ning õppetöös ei arvestata üliõpilaste erineva võimekusega; väljalangevus on väga suur ning kõrgkoolid ei pea seda sageli probleemiks ega analüüsi põhjuseid.

VÄLJAKUTSED

1. Eesti kõrghariduse suurim väljakutse lähiaastail on vajadus tegevusi fookustada, keskendudes kvantiteedi asemel kvaliteedile. Kõrghariduse ekspansiivse arengu periood on Eestis möödas, ümberorienteerumine intensiivsele arengule on vaearikas ja valulik ning nõuab nii kõrgkoolide kui ka valdkonna juhtimisel julgust võtta vastu ebapopulaarseid otsuseid.⁹¹ Kõrghariduse rahastamisel on riik lähtunud pigem järjepidevuse põhimõttest ja institutsionaalsest jätkusuutlikkusest ning jätnud piiratud ressursside tingimustes strateegiliste valikute tegemise ülikoolide ja nendevaheliste kokkulepete hooleks. Selle tagajärjel on ressursid killustatud ega võimalda tagada vajalikku kvaliteeti kõikides valdkondades, mida on Eesti ühiskonna jätkusuutlikkuse huvides vaja arendada.
2. Sisuline koostöö samades valdkondades tegutsevate kõrgkoolide vahel on praktiliselt olematu (mõne üksiku erandiga). Toimub nn ellujäämisvõitlus, mitte sünergiat loov koostöö (loe: eneseväljendusele orienteeritud tegevus), mis võimaldaks oluliselt suurendada Eesti kõrghariduse rahvusvahelist konkurentsivõimet.
3. Õppimine ja õpetamine kõrgkoolis on endiselt valdavalt „traditsiooniline“, nüüdisaegne õpikäsitus (muutunud õpikäsituse eesmärk Eesti elukestva õppe strateegias 2020) ei ole kõrgkoolides rakendunud. Õppejõud näevad end peamiselt teadmiste vahendaja, mitte õppimise toetaja rollis. Õppejõudude omavaheline koostöö ja koostöine õppimine on vähene.
4. Puudu on strateegiline/riigi tasandi kokkulepe rahvusvahelise õpi- ja töökeskkonna kujundamise osas kõrghariduses. „Rahvusvahelistumine kodus“ on eestimaise ja -keelse

⁸⁹ Leppik, M. (2018) Kutse- ja kõrgharidusõpingud lõpetanute edukus tööturul 2016. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/edukus_tooturul_marianne_leppik.pdf

⁹⁰ Haaristo, H.-S., Kirss, L., Leppik, C., Mägi, E., Haugas, S. Eesti üliõpilaste eluolu 2016: rahvusvahelise üliõpilaste uuringu EUROSTUDENT VI Eesti analüüs (2017). Praxis. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/eurostudent_vi_eesti_aruanne_2017.pdf

⁹¹ Udam, M., Seema, R., Mattisen, H. (2015). Eesti kõrgharidus institutsionaalse akrediteerimise tulemuste taustal ehk Mida juhid peaksid teadma. Eesti Haridusteaduste Ajakiri, nr 3(1), 2015, 80–102.

kõrghariduse püsijäämise tingimus, kuid selle realiseerimine on toimunud pigem *ad hoc* põhimõttel ning takerdunud eestikeelse kõrghariduse tajutud hääbumise ohu taha.⁹²

MIDA TEHA?

1. Eesti riik tagab kõrghariduse rahastamise ja tulemuslepingute abil olukorra, et Eestis on tasakaalustatult esindatud kõik õppesuunad, säilitades dubleerimise seal, kus vajadus lõpetajate järele on suur ja tööturu tulevikusuundumuste analüüs viitab suurenevale vajadusele. Lähtutakse mitte klassikaliste „erialade“ säilitamise vajadusest, vaid tulevikuoskustest, mille arendamiseks on sageli vaja klassikaliste erialavaldkondade ühistegevust. Näiteks on mõistlik säilitada võõrkeelte ja kultuuride õppimise võimalused nii Tallinnas kui ka Tartus, kuid mitte ilmingimata germanistika kui klassikalise distsipliini õpetamine kolmel kõrgharidusastmel.
2. Teaduse ja kõrghariduse rahastamine lähtub ülikoolide kui õppe-, teadus- ja arendusasutuste terviklikkusest ning motiveerib koostööd ülikoolide vahel. Konkurentsivõimeline ülikooliharidus saab olla ainult teaduspõhine. Sestap on otstarbekas integreerida ülikoolidega sõlmitavatesse tulemuslepingutesse ka teaduse baasfinantseerimise, teadustaristu (raamatukogud, teaduskollektsioonid) ja riiklike programmidega seonduvad kokkulepped.
3. Kõrgkoolid sulgevad õppekavad, millel üliõpilaste arv jääb allapoole majandamispiiri ja/või puudub kriitiline mass heal tasemel õppejõude. Õppekava jätkamise eeldus on kõrgetasemeline teadustöö. Kui tegemist on unikaalse õppekava ja/või Eesti jaoks olulise õppe- ja teadussuunaga, tuleb investeerida selle arendamisse (välisõppejõudude kaasamine, üliõpilaste õpingute toetamine välisülikoolides, erialastipendiumid Eestis ja väljaspool Eestit õppijatele jm).
4. Hariduse valdkonna õigusaktides tehakse muudatused, mis suurendavad paindlikkust süsteemi sees ja koostööd selle osade vahel. Eesmärk on arendada võimaluse korral kahes keskuses – Tallinnas ja Tartus – välja tugevad kompetentsikeskused, millel on piirkondlikud õppekeskused õppijate õppimise toetamiseks. Näiteks tehnika valdkonna kompetentsikeskus kujuneb välja Tallinna Tehnikaülikooli baasil, sinna koondub kogu tehnika valdkonna õpe alates kutseõppesest kuni doktoriõppe ja täienduskoolituseni. Ülikooli juures saab tegutseda nii kutseõppeasutus kui tehnika valdkonna süvaõppega üldhariduskool.
5. Õppejõud lähtuvad oma töös nüüdisaegsetest õppimisteooriatest ning võtavad nõustaja ja juhendaja rolli. Iseseisva töö mahu suurenedes ja üliõpilastele individuaalse lähenemise tagamiseks rakendatakse assistente. Praktiliste oskuste ja üldpädevuste arendamine ja hindamine on õppimise ja õpetamise loomulik osa.
6. Õppija vastutus oma õpingute eest suureneb, tema hoiakute ja väärtushinnangute kujunemine toimub reeglina varasemas eas, kuid ka kõrgkool tegeleb sellega sihipäraselt ning loob võimalused vastutuse võtmiseks. Iseseisva õppimise, enda õppimise reflekteerimise ja kavandamise oskused on need, mida kõrgharidus võimaldab kõrvuti süvateadmiste ja oskustega mõnes kitsamas distsipliinis.

⁹² Räis, M. L., Lang, A., Kallaste, E., Kivi, L. (2018) Õppekeel Eesti kõrghariduses. Uuringu lõppraport. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringu_loppraport_1.pdf

7. Eestikeelse kõrghariduse jätkusuutlikkuse tagab rahvusvaheline õpikeskkond. Seega peab rahvusvaheline mõõde olema integreeritud kõikidesse kõrgkooli põhiprotsessidesse, sh ainult siseturule orienteeritud kõrgkoolides. Arendatakse töötajate inglise keele oskust, kõigisse õppekavadesse lülitatakse ingliskeelseid kursuseid, kutsutakse välisõppejõude ja suunatakse oma õppejõude end väliskõrgkoolide juurde täiendama. Samas tegeletakse sihipäraselt eesti teaduskeele edendamise, motiveeritakse akadeemilisi töötajaid avaldama oma teadustöö tulemusi ka eesti keeles ja seatakse eesti keele oskus vähemalt B1 tasemel kohustuslikuks lõpetamise tingimuseks kõikidele välisüliõpilastele, kes õpivad Eestis tasuta või erinevate sihtstipendiumide toel.

3.5. Täienduskoolitus: praegune olukord ja väljakutsed

MÕISTED

Elukestev õpe hõlmab formaalharidussüsteemi (lasteaed, põhikool, gümnaasium, kutseõppeasutus, kõrgkool) kõrval ka sellest väljaspool pakutavat **täiendus- ja ümberõpet, mitteformaalset ja informaalset õpet** kogu selle mitmekesisuses.⁹³

Täiskasvanuharidus on organiseeritud õppetegevus teadmiste, oskuste ja vilumuste omandamiseks ning nende säilitamiseks või täiendamiseks. Täiskasvanuharidus on mõeldud täiskasvanud õppijale, kes õpib töölkäimise, perekonnaelu või muu tegevuse kõrvalt. Õppida võib mis tahes tasemel või meetodil, nii formaalharidussüsteemis kui ka täienduskoolitusasutuses. Samuti võib täiskasvanuharidus asendada esmast haridust, mis omandatakse koolis, kolledžis või ülikoolis, või olla selle jätkuks. Tasemeõppe korraldamist reguleerivad põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, kutseõppeasutuse seadus, kõrgharidusseadus ning erakooliseadus. **Täienduskoolitust** reguleerib täiskasvanute koolituse seadus (TÄKS), mille järgi see on väljaspool tasemeõpet õppekava alusel toimuv eesmärgistatud ja organiseeritud õppetegevus.⁹⁴ Täienduskoolitus võib olla äärmiselt erineva mahu, vormi ja sisuga. Näiteks saab täienduskoolituseks lugeda lühikesi üksikute pädevuste arendamiseks korraldatud koolituskursusi, mille kestus võib olla mõni tund või päev. Samuti saab täienduskoolituseks lugeda kursusi, mis võimaldavad süvitsi omandada mõne valdkonna põhioskusi ja teadmisi ning eeldatavalt on ajaliselt mahukamad. Peamine kriteerium täienduskoolituse defineerimisel on väljundipõhise õppekava olemasolu. Õppekavas lepatakse kokku, millised teadmised, oskused või hoiakud õppija õppeprotsessi tulemusel omandab.⁹⁵

ÜLEVAADE HETKEOLUKORRAST

- Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) andmetel pakub Eestis 2019. aasta 1. jaanuari seisuga täienduskoolitusi 1106 asutust. Nende hulgas on 7 ülikooli, 10 rakenduskõrgkooli ja 32 kutseõppeasutust. Lisaks koolituste korraldamisele spetsialiseerinud eraasutustele pakuvad täiskasvanutele koolituskursusi ka muud asutused, kelle põhitegevus ei ole koolituste korraldamine, näiteks seltsid, raamatukogud, haiglad, muuseumid, üldhariduskoolid, koolieelsed lasteasutused, huvikoolid.

⁹³ Eesti elukestva õppe strateegia 2020

⁹⁴ Täiskasvanute koolituse seadus, <https://www.riigiteataja.ee/akt/110062015010>

⁹⁵ Täienduskoolituse standard, <https://www.riigiteataja.ee/akt/126062015009?leiaKehtiv>

- Haridus- ja Teadusministeeriumi andmetel⁹⁶ korraldati 2017. aastal 73 884 täienduskoolitust, milles **osales 373 034 inimest**, s.o ligi 40% täiskasvanud elanikest. Võrdluseks meenutame, et Eesti kõrgkoolides õpib veidi üle 45 000 inimese. Kui vaadata, millist tüüpi õppeasutused on koolitusturul pakkunud enim täienduskoolitusi, siis selgub, et 89% koolitustest on läbi viinud täienduskoolitusasutused – turg on valdavalt eraettevõtete käes. Kuigi Tartu Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool ja Tallinna Ülikool on turul suurimad üksikpakkujad, hõlmavad ülikoolid tervikuna vaid 6% täienduskoolitusturust. Kutseõppeasutused viivad läbi 3% täienduskoolitustest ja rakenduskõrgkoolid 1%. Kokku on tasemeõppe läbiviijate käes 10% täienduskoolitusturust.
- 2017. aasta täienduskoolitusasutuste tegevusnäitajate statistikast ilmnes veel, et kõige enam korraldati kuni kaheksa akadeemilist tundi kestvaid koolitusi, s.o 36,9% kogu korraldatud kursuste osakaalust.
- Täiskasvanute (25–64 a) osalemine elukestvas õppes on aasta aastalt kasvanud, jõudes 2011. aasta 12%-lt 2017. aastaks 17%ni. 2020. a eesmärk on 20%. Elukestvas õppes osalemise määr on kasvanud eelkõige mitteformaalõppe osas. Koolituse tüübi järgi moodustavad tööalased kursused 62,3% kõikidest kursustest (2016 – 57,1%).
- Eri- ja kutsealase hariduseta täiskasvanute osakaal on viimastel aastatel püsinud 28% ringis (rohkem kui 200 000 inimest). Neist enim vanuserühmades 25–34 (üle 30%) ja 35–44 a (ligi 30%).
- Täiskasvanuhariduse valdkonda on Eestis uuritud peamiselt tasemeõppe tasandil (uuringud kutse- ja kõrgkoolides). Näiteks tehti 2018. aastal kaks uuringut kutsekoolide ja kaks kõrgkoolide kohta, kuid mitte ühtegi uuringut täienduskoolituse kohta.⁹⁷ Lisaks on täiskasvanuhariduse uuringutena käsitatavad:
 - PIAAC⁹⁸ – rahvusvaheline täiskasvanute oskuste uuring, mis keskendub täiskasvanud õppijatele (16+ ...) ja nende oskustele;
 - *Adult Education Survey*⁹⁹ – täiskasvanute osalus hariduses ja koolituses;
 - tööjõuvajaduste seire- ja prognoosisüsteemi uuring (OSKA¹⁰⁰);
 - HTM iga-aastane uuring „Edukus tööjõuturul“¹⁰¹;
 - Eesti tööjõu-uuring¹⁰².
 - HTM koostab igal aastal täiskasvanuhariduse valdkonna statistika põhinäitajate ülevaate¹⁰³, mis käsitleb tasemeõpet ja elukestvat õpet tervikuna nii õppevormide kui ka vanuse kaupa. Ülevaate koostamisel lähtutakse Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) andmetest, Eesti Statistikaameti läbiviidavast Eesti tööjõu-uuringust (ETU) ning Eurostati statistikast, lisaks on kasutatud Kutseregistri andmeid. Ka HTM

⁹⁶ Täiskasvanuhariduse statistika põhinäitajad 2018, https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/taiskasvanuhariduse_ulevaade_2018.pdf

⁹⁷ Vt <https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika-0#uuringud>

⁹⁸ Ülevaade PIAACi tulemustest ja sellega seotud järeluuringutest, <https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika/rahvusvaheline-taiskasvanute-oskuste-uuring-piaac>

⁹⁹ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/adult-education-survey>

¹⁰⁰ <http://oska.kutsekoda.ee/oska-valdkonnad/>

¹⁰¹ Leppik, M. (2018). Kutse- ja kõrgharidusõpingud lõpetanute edukus tööturul 2016. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/edukus_tooturul_marianne_leppik.pdf

¹⁰² <https://www.stat.ee/toojou-uuring>

¹⁰³ <https://www.hm.ee/et/eesmargid-tegevused/taiskasvanuharidus>

ülevaadetes keskendutakse peamiselt tasemeõppe näitajatele. Andmeid täienduskoolituste ning selle vajaduspõhisuse, tulemuslikkuse ja tõenduspõhisuse kohta napib. Tüüpiliselt on esitatud andmed täiskasvanute osalemise kohta elukestvas õppes.

- Esimene samm täienduskoolituse valdkonna kaardistamiseks tehti Haridus- ja Teadusministeeriumis 2017. aastal, mil esmakordselt koguti eelmise kalendriaasta kohta täienduskoolitust pakkuvate asutuste statistilisi tegevusnäitajaid. See võimaldab saada senisest parema ülevaate täienduskoolitusasutustes läbiviidavate koolituste tegevusvaldkondadest, õppijate ja väljastatud tunnistuste arvust ning ajalistest mahtudest. Andmed on esitatud Haridussilmas ja HTM kodulehel.
- Kokkuvõttes võib öelda, et täiskasvanuhariduse kohta kogutakse andmeid, kuid puuduvad täienduskoolituse valdkonna uuringud, mis annaksid infot selle kohta, mil määral praegused täienduskoolitused vastavad tööjõuturu ja õppijate ootustele ja vajadustele, kui tõenduspõhised ja kvaliteetsed on täienduskoolitused, kuivõrd saavutatakse kursusele seatud õpiväljundid ning kui tõhusad on täienduskoolitused õppijatele ja ühiskonnale tervikuna lisandväärtuse loomisel.
- 2015. aastal võeti vastu uus täiskasvanute koolituse seadus, mis kohustab avalikke vahendeid kasutavaid täienduskoolitusasutusi registreerima ennast EHIS-es ning täitma täiskasvanute koolituse seadusest tulenevaid nõudeid – töötama välja väljundipõhised õppekavad, rakendama kvaliteedi tagamise põhimõtteid, avalikustama õppekorralduslikku teavet, esitama igal aastal tegevusnäitajate andmeid jne. EKKK 2018. aastal läbi viidud täienduskoolituse valdkonna kaardistusest selgus, et seadusest hoolimata täidetakse selle nõudeid enamasti vaid osaliselt ning õppekavade kvaliteet on valdavalt madal. Üks seaduse nõuete eiramise põhjus võib olla selles, et õppekavade EHIS-esse registreerimisel neid ei kontrollita. Lähtutakse usalduse põhimõttest. Madala kvaliteediga koolitused ja seaduse nõuete eiramine on aga probleem nii koolitustel osalejatele kui ka koolituste tellijatele ja rahastajatele, sest rikutakse riikliku registri kasutajate õigustatud ootusi.
- TÄKS nõuete tõhusamaks täitmiseks ja täienduskoolituste kvaliteedi edendamiseks on HTM seadnud EKKK-le ülesandeks töötada välja täienduskoolituse kvaliteedi hindamise süsteemi, mis motiveeriks täienduskoolitusasutusi pakkuma parimaid võimalikke täienduskoolitusi.¹⁰⁴

VÄLJAKUTSED

1. Võrreldes tasemeõppega on täienduskoolituse valdkonnal suurem potentsiaal kiirelt reageerida muutustele ühiskonnas ning pakkuda mitmekesiseid võimalusi ümber- ja juurdeõppeks. Seetõttu on ootused täienduskoolitusele kõrged: see peaks olema vajaduspõhine, aga ka tulevikku vaatav, tõenduspõhine ja tulemuslik. Praegu on täienduskoolituse turg valdavalt eraettevõtete käes ja suur osa neist on mikroettevõtted, kellel pole jõudu, aega ega vahendeid, et uurida tööjõuturu vajadusi ning vastavalt sellele töötada välja tõendus- ja vajaduspõhiseid koolitusi. Täienduskoolitust pakkuvatel kõrgkoolidel oleks võimekus teoreetiliselt olemas, kuid kuna täienduskoolitus ei ole kõrgkooli jaoks põhitegevus, on selle süsteemne arendamine jäänud tööjõu ja raha nappuse

¹⁰⁴ Täiskasvanuhariduse programm 2018-2021, https://www.hm.ee/sites/default/files/9_taiskasvanuhariduse_programm_2018-2021.pdf

- tõttu unarusse. Seega ei ole täienduskoolituse valdkonnas praegu võimekust kõrgeid ootusi täita.
2. Täienduskoolituses õppijate arvud on aasta aastalt suurenenud. Õppijate suurt arvu mõjutab ka kuni 8-tunniste lühikursuste suur osakaal. EKKA uuringu õppekavade analüüs näitas, et kesine on just lühiajaliste koolituste kvaliteet. Ilmnes, et enamikku lühiajaliste kursuste õpiväljundeid ei ole võimalik etteantud ajaga saavutada, samuti on probleemiks, et kavandatud õpiväljundite tegelikku saavutamist ei hinnata. Tekib küsimus, mis on „kiirsekkumise“ eesmärk. Mis on lisandväärtus – uus teadmine, oskus, väärtus – mida lühiajalise koolitusega soovitakse pakkuda ja omandada? OECD 2030¹⁰⁵ tuleviku hariduse ja oskuste dokumendis on rõhutatud, et ühiskonnas toimuvate muudatustega toimetulekuks on vaja ennekõike arendada üldpädevusi nagu kriitiline mõtlemine, analüüsioskus, oma õppimise juhtimise ja koostöö oskus. Neid pädevusi kiirsekkumise teel ei omandata.
 3. Täienduskoolituse turg on kirju ja valdavalt eraettevõtjate käes. Kui tasemeõppeasutused on kohustatud tegelema sisemise kvaliteedikindlustusega, mida ka väliselt hinnatakse, siis täienduskoolitusasutustel on TÄKS alusel nõue kehtestada täienduskoolitusasutuse tegevuse kvaliteedi tagamise alused, mille rakendamist aga ei hinnata. EKKA täienduskoolituse kaardistusest selgus, et kvaliteedi tagamise alused oli avalikustanud vaid 48% valimisse kuulunud asutustest. Praegu puuduvad mehhanismid, mis motiveeriksid täienduskoolitusasutusi keskendumisele oma tegevuses õppija arengu toetamisele ja selle tulemuslikkuse hindamisele.
 4. Ilma täienduskoolituse valdkonna iseärasusi tundmata ja tõenduspõhiste alusteadmisteta on keeruline selle arengut edendada. Napib täienduskoolituse valdkonna uuringuid, mis hõlmaksid sektorit tervikuna. Turg toimib omasoodu ja puudub ülevaade sellest, kui tulemuslikud on olnud näiteks 2017. aastal läbi viidud 73 884 koolitust, mida on valdavalt rahastatud avalikest vahenditest (täpne statistika siiski puudub).

MIDA TEHA?

1. Tõhusa ja kvaliteetse täienduskoolituse tagamiseks tuleb kõrgkoolide juures välja arendada **valdkondlikud koolituskeskused**, kuhu on koondunud mitmekülgne pädevus, mis võimaldab analüüsida praegusi ja prognoosida tulevase koolitusvajadusi; töötada välja ja pakkuda õppekavasid, mis on tõenduspõhised, õppijast ja tema õppimisest lähtuvad ning mille oskuste, teadmiste või väärtuste omandamist hinnatakse. Lisaks võiksid valdkondlikud koolituskeskused olla koostööplatvormiks tasemeõppe ja tööjõuturu vajaduste vahendamisel ning tasemeõppe rikastamisel nii meetoodilises mõttes kui ka praktiliste näidete abil. Tasemeõppe omakorda saab panustada täienduskoolituse kvaliteedi edendamisse tõenduspõhise teadmusega.
2. Tõhusa ja kvaliteetse täienduskoolituse tagamiseks on vaja läbivalt **hinnata iga täienduskoolituskursusele seatud õpiväljundi omandamist**. Vaid nii on võimalik välja selgitada, kas koolitus täitis oma eesmärgi, kas õppimise tulemusel on omandatud ühiskonna ja inimese tõhusamaks toimimiseks vajalik lisandväärtus. Õppija arengu maksimaalseks toetamiseks kogu elukaare jooksul on mõistlik **koondada igasuguse õppimise tulemused ühtsesse süsteemi**, nt Europassi, kus oleksid kuvatud õppija oskused, pädevused ja väärtused, mida ta on omandanud täienduskoolituse, tasemeõppe, töökohal

¹⁰⁵ OECD Education 2030, <http://www.oecd.org/education/2030/>

õppimise ja iseseisva õppimise teel. Kõigi õppijate teadmiste ja oskuste profiilide olemasolu võimaldab senisest paremini välja töötada koolitusi, mis vastaksid õppijate ja tööandjate tegelikele vajadustele.

3. **Regulaarselt tuleb teha uuringuid**, mis annavad ülevaate täienduskoolituse tulemuslikkusest – kui paljud inimesed koolituse läbimise tulemusel omandavad uusi oskusi, teadmisi ja väärtusi ning neid ka oma edasistes tegemistes rakendavad.
4. **Käivitada tuleb täienduskoolituse kvaliteedi hindamine**, mis oleks asutustele vabatahtlik, kuid mille positiivne tulemus annab konkurentsieelised, sh kandideerimisel avaliku raha eest pakutavate koolituste läbiviimiseks.

3.6. Noorsootöö: praegune olukord ja väljakutsed

MIS ON EESTI NOORSOOTÖÖS HÄSTI?

Eesti noortevaldkonna tugevused on analüüside põhjal järgmised.

1. Noorsootöö tegevustes osaleb valdav enamik Eesti 7–26 aastastest noortest ehk üle 140 000 noore; 87% nendest on noorsootöö raames toimuvate tegevustega rahul^{106 107}.
2. Noorsootööd tehakse arvukate eriilmeliste institutsioonide kaudu (nt noortekeskused, huvikoolid, huviringid, noortelaagrid ja -malevad, noorteühingud, osaluskogud jt), millel on pikaajalised traditsioonid ja väljakujunenud pädevus ning mis tegutsevad selges õigusruumis¹⁰⁸.
3. Noorsootööd teeb ligi 7000 palgalist noorsootöötajat¹⁰⁹, kellest 3386 on (osa)kutsega¹¹⁰. Professionaalseid noorsootöötajaid koolitatakse rakenduskõrghariduse õppekavade alusel Tallinna Ülikoolis ning Tartu Ülikooli Narva ja Viljandi kolledžites; noorsootöö korralduse magistriõppes Tallinna Ülikoolis. Noorsootöö valdkonnas on alates 2006. aastast võimalik taotleda kutset¹¹¹.
4. OECD 2018. aastal valminud noorte olukorda kirjeldava raporti kohaselt on riikides, kus noorsootööle ja noortepoliitikale pööratakse enam tähelepanu, noorte usaldus riigi vastu suurem. Eestis usaldavad noored riiki enam kui vanemaealised, mis annab tunnistust noortepoliitika tulemuslikkusest¹¹².

VÄLJAKUTSED

1. Terviklik vaade noorte arengu toetamisele

- Et ühiskonnana toime tulla demograafiliste, keskkonnaalaste, tehnoloogiliste, majanduslike ja geopoliitiliste muutustega ning inimkonna ja eriti noorte ees seisvate väljakutsetega, on vaja terviklikku vaadet noore kujunemise toetamisele. Selleks on jätkuvalt vaja seada

¹⁰⁶ Selliov, R. (2017). HTMi aasta-analüüs 2017. Eesti hariduse viis tugevust. Osalus noorsootöös. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

¹⁰⁷ Murakas, R. (2018). Noorsootöös osalevate noorte rahulolu noorsootööga. Tartu: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut.

¹⁰⁸ Eesti Noorsootöö Keskus. (2019a), <https://entk.ee/noortepoliitika/statistiline-hetkeolukord/>, viimati vaadatud 23.02.2019.

¹⁰⁹ Käger, M., Kivistik, K., Tatar, M. (2018). Noorsootöötajate koolitusvajaduse uuring. Tallinn: SA Archimedes.

¹¹⁰ Eesti Noorsootöö Keskus (2019b). <https://entk.ee/noorsootoo-korraldamine/noorsootoo-kvaliteedi-arendamine/noorsootootaja-kutse/tunnistused/>, viimati vaadatud 23.02.2019.

¹¹¹ Eesti Noorsootöö Keskus (2019b). <https://entk.ee/noorsootoo-korraldamine/noorsootoo-kvaliteedi-arendamine/noorsootootaja-kutse/tunnistused/>, viimati vaadatud 23.02.2019.

¹¹² OECD (2018). Youth Stocktaking Report Engaging and empowering youth in OECD countries - How to bridge the "governance gap".

noored kui eraldiseisev ühiskonnagrupp poliitikakujundamise ja strateegilise planeerimise kontekstis prioriteediks.

2. Noorte potentsiaali avamine

- Eesti noored avastavad ja arendavad oma huvi ja loovust tihti just noorsootöö kaudu. Mida toetavam ja võrdsem on ühiskond, seda paremad on noorte väljavaated.
- Noorte panus niisuguse ühiskonna saavutamisse – ja seeläbi isiklikku arengusse – on aktuaalne tuleviku väljakutse. Samuti on noorte jaoks tulevikus esmatähtis tunda hästi meediat, et terviklikumalt ära kasutada digitaal- ja sotsiaalmeedia võimalusi¹¹³.

3. Noorte tõrjutusriski vähendamine

- 2008. aasta majanduskriis on suurendanud noorte tööpuudust ja muutnud keerulisemaks haridusest tööle ülemineku. Noorte tulevikuväljavaated on saanud tagasilöögi. Kõrvalejätuse ja heitumuse vältimiseks on neil vaja säilitada eneseusk, mis on võimalik juhul, kui nende ootused lähevad täide ning neile ei saa osaks liiga palju tagasilööke¹¹⁴.
- Noortel peavad päritolule vaatamata olema võimalused iseseisvuda ja elus edasi jõuda. Heitumus ja kõrvalejätus tähendavad sotsiaalset tõrjutust. Eestit puudutavast uuringust selgub, et kõrge sotsiaalse tõrjutuse riskiga noored on valdavalt madala haridustaseme ja väheste, juhutööde tegemisest saadud töökogemustega. Nende suhted vanematega on keerulised, mistõttu on neil ka vähem perekonna tuge. Võrreldes teistega tajuvad need noored just toimetulekuraskuste tõttu end kõige vähem iseseisvana¹¹⁵. Tõrjutusriski sattunud noored vajavad suuremat märkamist ja professionaalset tuge, mida saab pakkuda formaalhariduse kaudu, kuid veel olulisem on noortevaldkonna panus, näiteks noorsootöö tegevuste ja tegijate abi kõrvalejäänud ja heitunud noorte abistamisel. Raskustes noorte toetamiseks on oluline tõsta noorsootöötajate pädevust ning leida noorte jaoks rohkem aega.

4. Noorte osalusvõimaluste suurendamine ühiskonnas

- Noorte kodanikuosaluse kasvatamine on noorsootöö, noortepoliitika ja hariduse üks eesmärke. On tähtis, et osalus oleks võimalikult mitmekülgne ning noortest ühiskonna probleemides kaasaraäkijatest saaksid teadlikud ühiskonnaliikmed ja vastutustundlikud otsustajad.
- Viimastel kümnenditel on Euroopas kasvanud selliste noorte hulk, kes on võõrandunud ega usalda ühiskondlikke ja poliitilisi institutsioone. Kuigi poliitiline pettumus mõjutab kõiki eagruppe, on noored iseäranis aldis riigiinstitutsioonides pettuma ning muutuma poliitika suhtes apaatseks või võõrandunuks.¹¹⁶
- Noorte osalemise viisid on pidevas muutumises ning muutusi soodustab ka tehnoloogia kiire areng. E-osalus ühes nutika noorsootööga on valdkond, mille arendamisse riik peab senisest rohkem panustama. 2018. aastal tehtud uuringu järeldused ühtivad noortevaldkonna

¹¹³ Eesti Noorsootöö Keskus (2018). Noored 2035: Eesti noorte ees seisvad tulevikuväljakutsed.

¹¹⁴ European Youth Forum (2014). Policy paper on youth unemployment. Youth Forum. Aadressil: http://www.youthforum.org/assets/2014/06/0166-13_PP_Employment_Final1.pdf

¹¹⁵ Except (2018). Social Exclusion of Youth in Europe: Cumulative Disadvantage, Coping Strategies, Effective Policies and Transfer. Tallinna Ülikool.

¹¹⁶ Beilmann, M. (2018). Eesti noorte kodanikuosalus võrdluses teiste maadega. Noorteseire aastaraamat 2017–2018: Noored ja osalus. Eesti Noorsootöö Keskus ja Tallinna Ülikool.

arengukava seisukohaga, et noorte kaasatuse suurendamiseks on vaja senisest enam edendada erinevate osalusvormide kasutamist¹¹⁷.

- Võrreldes vanemate eagrupidega usuvad Eesti noored rohkem sellesse, et nende ja nendetaoliste inimeste võimuses on midagi muuta ning et nad ise suudavad aktiivselt poliitikas osaleda. Inimese usk sellesse, et tema võimuses on midagi muuta, on aga äärmiselt oluline selleks, et ta peaks mõttekaks aktiivselt ühiskonnaellu panustada¹¹⁸.

5. Noorte hoolivuse ja solidaarsuse suurendamine

- Hoolivuse ja solidaarsuse alus on haritus, mida saab kujundada formaal-, mitteformaal- ja informaalõppe koostöös ja koosmõjus, suurendades teadlikkust riigi ja inimkonna ees seisvatest probleemidest ning kujundades elu alalhoidvad ja jätkusuutlikkust toetavaid hoiakuid. Selline teadlikkus ja hoiakud on olulised, et teha tulevikku suunatud otsuseid, mille tagajärjed on pikemas perspektiivis kaalukad ja mõjutavad kogu ühiskonda, ning kasvada seeläbi teadlikeks maailmakodanikeks¹¹⁹.
- Vajadus suurendada noorte osaluse ja hoolivust on otseselt seotud laiemate väärtuste ja vastutuse temaatikaga. Noorte teadlik ja süstemaatiline võimestamine lõimitud noortepoliitika abil loob eeldused ja võimalused oma riiki väärtustavate, tulevikust hoolivate ning aktiivselt ja teadmuspõhiselt ühiskonnas osalevate noorte kodanike pealekasvuks. Euroopa Liidu noortestrategia 2019–2027 soovib liikmesriikidel ärgitada noori osalema solidaarsust suurendavates algatustes ja tegevustes¹²⁰.

6. Noorte endast hoolimine ja tervisekäitumine

- Tänapäeva noorte oodatav eluiga on arenenud riikides, sh Eestis kõrgem kui kunagi varem, muu hulgas tänu majanduse arengule, terviseteenuste ja tervisehariduse paremale kättesaadavusele. Samas on Eesti noorte riskikäitumisest tulenev suremus kõrge, probleemiks on noorte ülekaalus ja rasvumine, mõnuainete kuritarvitamine ja HI-viiruse levimus. Lisaks neile valdkondadele, mis OECD hinnangul on jätkuvalt olulised ka lähemas tulevikus, on tänapäeva kiiresti muutuv ühiskond ja tehnoloogiline innovatsioon toonud kaasa mitmeid uusi väljakutseid, millega noortel tuleb silmitsi seista (nt digiohud, sh küberpettused ja -kiusamine, destruktiivsed online-mängud), noorte vaimne tervis, sh liigne (enese)kriitilisus ja stress, aga ka vähene füüsiline aktiivsus ning ebatervislikud toitumisharjumused. Seepärast on oluline käsitleda noorte ennasthoidvat eluhoiakut eraldiseisva fookusteemana¹²¹.
- Et noorte vajadusi mõistetakse adekvaatselt ja nende ees seisvaid probleeme käsitletakse teadlikult, on noortel endal vaja anda sisendit probleemide ennetamiseks ja lahendamiseks¹²².

¹¹⁷ Aksel, M., Kiisel, M., Saarsen, K., Koppel, H., Jaanits, J., Tammsaar, H., Rajaveer, L., Narusson, D., Trumm, E. (2017–2018). Noorte osalemine otsustusprotsessides. Tartu: Tartu Ülikool. https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/lopparuanne_19.03_noorte_osalus_rake.pdf

¹¹⁸ Beilmann, M. (2018). Eesti noorte kodanikuosalus võrdluses teiste maadega. Noorteseire aastaraamat 2017–2018: Noored ja osalus. Eesti Noorsootöö Keskus ja Tallinna Ülikool.

¹¹⁹ Eesti Noorsootöö Keskus (2018). Noored 2035: Eesti noorte ees seisvad tulevikuväljakutsed.

¹²⁰ Euroopa Liidu Nõukogu (2018). Euroopa Liidu noortestrategia 2019–2027. Euroopa Liidu Teataja. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:42018Y1218\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:42018Y1218(01)&from=EN), viimati vaadatud 23.02.2019.

¹²¹ Eesti Noorsootöö Keskus (2018). Noored 2035: Eesti noorte ees seisvad tulevikuväljakutsed.

¹²² Eesti Noorsootöö Keskus (2018). Noored 2035: Eesti noorte ees seisvad tulevikuväljakutsed.

MIDA TEHA?

Kokkuvõttes on selleks, et tagada noorte vajadustest lähtuva poliitika elluviimine aastani 2035, vaja keskenduda järgnevatele aspektidele:

1. **Noorte kui eraldiseisva sihtgrupi prioriseerimine.** Vaja on ühiskondlikku kokkulepet noorte kui sihtgrupi prioriseerimiseks poliitikate kujundamisel ja elluviimisel, et vähendada noorte marginaliseerumist ühiskonnas ning tagada iga noore soovide ja vajaduste märkamine, et ükski noor ei tunneks ennast tõrjutuna.
2. **Poliitikate lõimitus.** Noorte elu puudutavate poliitikavaldkondade omavahelise lõimituse tagamiseks on vältimatu noortepoliitika kui poliitikavaldkonna tähtsuse kasv poliitilises agendas ja ühiskondlikes debattides. Selleks on jätkuvalt vaja teadvustada ja arendada noortevaldkonda kui eraldiseisvat poliitikavaldkonda.
3. **Pädevuste ja vastutusalade selgus.** Tagamaks, et ükski (raskustesse sattunud) noor ei jääks kõrvale, on vaja kindlaks määrata ja kokku leppida ka kõikide noortega töötavate spetsialistide hoolsuskohustus (ingl k *duty of care*).
4. **Teenuste lõimitus.** Vaja on tekitada ühendus noorsootöö valdkonna ja vahetult noortele teenuseid pakkuvate valdkondade (nt väljaspool noorsootööd pakutavad tööhõiveteenused; noortespetsiifilised nõustamis- ja meditsiiniteenused, sh psühholoogiline nõustamine, õppenõustamine, noorte seksuaalervise alane ja perenõustamine jm; sotsiaalhoolekanne ja lastekaitse, sh varjupaigateenused; õigussüsteem jne) vahel. Noorsootöö raames osutatavad teenused (nt noorteinfo ja -nõustamine) on side teiste teenuste ja noorsootöö vahel, suunates noori edasi õige teenuseni ja käsitledes noore probleeme komplekselt.
5. **Noorte osaluse ja kaasatuse tagamine kõikides noori puudutavate otsuste tegemises.** Noorte osalemine otsustusprotsessides on ühelt poolt rahvusvahelises ja Eesti riigi õigusruumis kaitstud noorte õigus, teisalt võimaldab see saada väärtuslikku tagasisidet noorte kui poliitika ja teenuste tarbijate käest; kolmandaks on see erinevate arenguteoreetikute arvates noore isiksuse arengut soodustav tegur; neljandaks võimaldab see vähendada noorte marginaliseerumist ja aitab võimuvahekordi võrdsemaks muuta. Noored soovivad kaasa rääkida erinevatel teemadel, mitte ainult noorsootöö ja hariduse valdkondades. Noored üle kogu Euroopa on 2017–2018 osalenud struktuurses dialoogis poliitikakujundajatega ja on välja töötanud oma eesmärgid¹²³.
6. **Noorsootöö professionaliseerumise toetamine.** Et noortevaldkond saaks adekvaatselt ja teadmuspõhiselt noorte ees seisvatele väljakutsetega tegeleda, on vaja suurendada kvalifitseeritud noorsootöötajate osakaalu (nii rakenduskõrghariduse kui magistritaseme õppe läbinud kui ka noorsootöötaja kutset omavad noorsootöötajad). Vaja on kehtestada meetmed, mis motiveeriksid noorsootöötajaid kutset taotlema. Noorsootöötajate professionaliseerumise toetamiseks on oluline toetada tugeva noorsootöötajate esindusühingu loomist.

¹²³ Euroopa Liidu Nõukogu (2018). Euroopa Liidu noortestrategie 2019–2027. Euroopa Liidu Teataja. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:42018Y1218\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:42018Y1218(01)&from=EN), viimati vaadatud 23.02.2019.

3.7. Keel: praegune olukord ja väljakutsed

KEELE VÄÄRTUS

Kuna keel on ühiskonna kõiki tasandeid ja tegevusvaldkondi läbiv ja ühendav institutsioon, tuleks eesti keele arengukava sõnastada eraldiseisva valdkonnaülese dokumendina, mis sätestab riigi keelepoliitilised põhimõtted ja valdkondade arengueesmärgid. Samas on eesti keele keskne koht hariduses, kultuuris, lõimumisel ja avalikes teenustes. Seetõttu tuleks eesti keelt puudutavad detailsed valdkonnaspetsiifilised eesmärgid ja lahendusteeditada asjakohastes valdkondlikes arengukavades.

Eesti keel on Eesti ühiskonna jaoks väärtus niihästi selle mõiste materiaalses kui ka moraalses tähenduses. Materiaalse väärtusena on eesti keel taristu, millega tagatakse ühiskondlik terviklikkus ja ühiskonnaliikmete võimalus osaleda ühiskonnaelus. Eesti keeles toimivad riiklikud ja ühiskondlikud institutsioonid, eesti keele vahendusel luuakse ka kõiki erineva etnilise taustaga ühiskonnaliikmeid hõlmav avalik ruum. Eesti keel on ka põhiline vahend, mille kaudu tunnetada end osana eesti rahvusest selle mõiste avaras kultuurilis-poliitilises mõttes¹²⁴. Nii on eesti keel üks identiteedi tuumväärtusi moraalses mõttes.

VÄLJAKUTSED

Majandusliku heaolu kasv on muutnud Eesti taas sisseränderiigiks. On tõenäoline, et see areng jätkub, seda enam, et rahvastiku kahanemine ja vananemine on tekitanud vajaduse sisserände järele. Praegu on umbes 50% Eestisse saabujaist tagasipöördujad, 30% on vene ja ukraina kodanikud, 10% on Euroopa Liidu kodanikud ja 10% on mujalt maailmast¹²⁵. Eriti olulise väljakutse esitab sisserände kasv Venemaalt ja Ukrainast. Kui riik ei leia viisi selle sisserändajate rühma tõhusaks lõimimiseks Eesti ühiskonda, kasvatab see venekeelse kogukonna osakaalu ja eraldatust.

Teiseks on kapitali, tööjõu ja info vaba liikumine muutnud inglise keele kasutuse paljude jaoks igapäevaseks vajaduseks. Samuti on viimastel aastatel oluliselt kasvanud ingliskeelse õppe osakaal kõrghariduses. Haridusministeeriumi hiljutise analüüsi kohaselt¹²⁶ on praegu 25% magistritaseme õppekavadest ingliskeelsed ja neil õppivatest üliõpilastest 70% on välisüliõpilased. Eri ülikoolides on ingliskeelse õppe maht väga erinev: 9% maaülikoolis, 26% muusika- ja teatriakadeemias. Ingliskeelse õppe maht erialati: üle poole (55%) eesti emakeelega sotsiaalteaduste üliõpilasi õpib Eesti ülikoolides magistriastmel inglise keeles, samas õpetajakoolituses on eestikeelse õppe maht 90%. On juba õppekavarühmi, kus eestikeelseid õppekavasid enam ei ole.

Seda protsessi süvendavad põhjused, mis viivad eestikeelsete õppekavade asendamisele ingliskeelsetega: kui näiteks eestikeelse kava üliõpilaste arv on liiga väike, et eriala elus hoida, muudetakse kava ingliskeelseks, samuti on ingliskeelsed kavad atraktiivsemad eesti üliõpilastele kasvõi seepärast, et pakuvad noortele võimaluse tutvuda noortega väljastpoolt

¹²⁴ Ehala, M. (2019). Mitmikidentiteedi ja ühtekuuluvuse võimalused ja väljakutsed Eestis. RITA-rände projekti teemakokkuvõte nr 7. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/ranne/files/7_mitmikidentiteedi_ja_uhtekuuluvuse_voimalused_ja_valjakutsed_eestis_raport_m.ehala.pdf, vaadatud 01.03.2019.

¹²⁵ Tammur, A., Puur, A., ja Tammaru, T. (2017). Kas Eestis toimub rändepööre? Välisrände suundumused 2000–2015. Teoses T. Tammaru, R. Eamets, ja K. Kallas (toim.), Eesti rändeaastul. Eesti inimarengu aruanne 2016/2017 (lk 35–42). Tallinn: SA Eesti Koostöö Kogu.

¹²⁶ Selliov, R. (2018). Õppekeel Eesti kõrgkoolides EHISe andmetel. Statistiline ülevaade. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/oppekeel_eesti_korgkoolides_statistiline_ulevaade.pdf, vaadatud 08.09.2018.

Eestit ja nendega koos õppida¹²⁷. Nii kahandab ingliskeelsete kavade lisandumine eestikeelse kõrghariduse mahtu.

Lisaks uussisserändajatele jääb ka suur osa välisüliõpilastest lõpetamise järel Eestisse tööle¹²⁸, kuid Eesti keele omandamist õppekavades üldiselt ei nõuta. Nii võib lähikümnenditel tekkida olukord, kus inimesed on sunnitud uuelanikega suhtlemiseks igapäevaselt inglise keelt kasutama. Selline ühepoolne kakskeelsus sarnaneb paljuski nõukogudeaegse olukorraga, kui kohaliku keele õppimine ei olnud sisserännanule eluliselt vajalik.

Inglise keele muutumine rahvastevahelise suhtlemise keeleks Eestis süvendaks ja kasvataks etnilist eraldatust, eri rahvusrühmade elamist oma keeleruumis. Samuti riivaks ühiskonna enamusele igapäevaelus peale surutud inglise keele kasutus põhirahva eneseväarikust ja tekitaks etnilisi pingeid¹²⁹. Nende väljakutsetega toimetulemiseks tuleb kindlustada eesti keele asendit ühiskondliku taristu ja identiteedi tuumväärtusena.

MIDA TEHA?

1. Vene kodukeelega uussisserändajate eraldatuse vältimiseks ja kogukondade paremaks lõimimiseks tuleb eesti ja vene õppekeelega koolide baasil luua ühtne eesti õppekeelega koolisüsteem, milles erineva kodukeelega noored õpiksid kõrvuti samas klassis.
2. Ühtses koolis tuleb luua tingimused õpilase keeleliste erivajadustega arvestamiseks, samuti vene emakeelega noortele emakeele, kirjanduse ja kultuuriloo õppimiseks vene keeles.
3. Inglisekeelsetel õppekavadel peaks olema eesti keele, kultuuri ja ühiskonna moodulid.
4. Põhikohaga välisõppejõududele tuleb kehtestada nõue omandada 3–5 aasta jooksul eesti keel tasemel, mis võimaldab osaleda ülikooli igapäevases tegevuses ja koosolekutel.
5. Ühiskondlikult ja moraalselt tuleb rahvusvaheliste suurettevõtete kohalikke filiaale survestada väärtustama keelelist mitmekesisust, korraldama oma töötajatele eesti keele kursusi ja innustama neid eesti keelt ka kasutama.
6. Tuleb välja töötada Eesti mitmikidentiteedi käsitlus, mille kohaselt identiteet on olemuselt kultuuriline pädevus, mida on võimalik omandada hariduse ja harjutamise tulemusel. Arvesse tuleb võtta, et identiteedipädevuse, nagu mistahes muu pädevuse, omandamine toimub pikkamööda ja inimene võib selles pädevuses olla erineva vilumusega. Sellest tuleneb, et eestlaskonda kuulumine ei ole mustvalge küsimus, vaid sellel on palju varjundeid. Samuti ei tähenda ühegi uue identiteedi omandamine varasemate hävitamist või tühistamist, vaid üksnes ühe uue identiteedi lisamist inimese mitmikidentiteeti.¹³⁰
7. Pädevuse mõistel põhinev mitmikidentiteedikäsitlus tuleks võtta aluseks kogu inimese elukaart puudutavas ühtses hariduskäsitluses, kasutada seda niihästi eesti hargmaiste

¹²⁷ Räis, M.-L., Lang, A., Kallaste, E., ja Kivi, L. (2018). Õppekeel eesti kõrghariduses. Uuringu lõppraport. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringu_loppraport_1.pdf Vaadatud 01.02.2019.

¹²⁸ Kreegipuu, T. (2017). Välisüliõpilased Eesti kõrghariduses. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/valisuliopilased.pdf>, vaadatud 01.03.2019.

¹²⁹ Ehala, M. (2019). Mitmikidentiteedi ja ühtekuuluvuse võimalused ja väljakutsed Eestis. RITA-rände projekti teemakokkuvõtte nr 7. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/ranne/files/7_mitmikidentiteedi_ja_uhtekuuluvuse_voimalused_ja_valjakutsed_eestis_raport_m.ehala_.pdf, vaadatud 01.03.2019.

¹³⁰ Ehala, M. (2019). Mitmikidentiteedi ja ühtekuuluvuse võimalused ja väljakutsed Eestis. RITA-rände projekti teemakokkuvõtte nr 7. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/ranne/files/7_mitmikidentiteedi_ja_uhtekuuluvuse_voimalused_ja_valjakutsed_eestis_raport_m.ehala_.pdf, vaadatud 01.03.2019.

kogukondade kui ka Eesti vähemusrahvuste tihedamaks sidumiseks Eesti ühiskonnaga, samuti kaasavate hoiakute kujundamiseks Eesti kultuurilise enamuse hulgas¹³¹.

¹³¹ Ehala, M. (2019). Mitmikidentiteedi ja ühtekuuluvuse võimalused ja väljakutsed Eestis. RITA-rände projekti teemakokkuvõte nr 7. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/ranne/files/7_mitmikidentiteedi_ja_uhtekuuluvuse_voimalused_ja_valjakutsed_eestis_raport_m.ehala_.pdf, vaadatud 01.03.2019.

Lisa 1. Väärtusarendusega tegelevad haridusalgatused Eestis

2019. aasta veebruari seisuga

1. Alustavat õpetajat toetav kool MTÜ
2. Avatud meele instituut
3. Continuous Action
4. Eesti Avastusõpe Liit (MTÜ)
5. Eesti Avatud Noortekeskuse Ühendus (ANK)
6. Eesti Haridusfoorum
7. Eesti Keskkonnahariduse Ühing
8. Eesti Lastevanemate Liit
9. Eesti Noorsootöö Keskus
10. Eesti Noorteühenduste Liit
11. Eesti Pagulasabi
12. Eesti Skautide Ühing
13. Eesti Õpetajate Liit
14. Eesti Õpilasesinduste Liit
15. Eesti Üliõpilaskondade Liit
16. Energia Avastuskeskus
17. Ettevõtlik Kool
18. Ettevõtlusküla MTÜ
19. Ettevõtlusteater MTÜ
20. Harjumaa „Turvaline kool“
21. Hea Algus
22. HITSA
23. Hoovõtukeskus
24. Huvitav Kool
25. Inimeseõpetuse Ühing
26. JCI Estonia – Eesti Ettevõtlike Noorte Koda
27. KAE Kool MTÜ
28. Koostöökoda
29. Lastekaitse Liit
30. Liikuma kutsuv kool
31. Mektory
32. Mondo MTÜ
33. MTÜ Õpetajate Ühenduste Koostöökoda
34. Noorteühendus Tore
35. Partnership for Active Learning
36. Poliitikauuringute Keskus Praxis
37. SA Archimedes
38. SA Innove
39. SA Kiusamisvaba Kool
40. SA Noored Kooli
41. Silmaring MTÜ
42. Tagasi Kooli MTÜ
43. Tartu Loomemajanduskeskus
44. Tartu Ülikooli eetikakeskus
45. Teaduse ja Kultuuri Sihtasutus Domus Dorpatensis
46. Teadusesõber
47. Teaduskeskus AHHA
48. Tervise Arengu Instituut
49. TLÜ Haridusinnovatsioonikeskus
50. Tulevikukool
51. TÜ Haridusuuenduskeskus
52. Vaikuseminutid MTÜ
53. VeniVidiVici (õpilasvahetus Eestis)
54. YFU Eesti